

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra

Deivido Jokšo

V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

Teisinės valstybės principas pagal ESTT jurisprudenciją

Principle of the Rule of Law According to the Jurisprudence of the EUCJ

Vadovė: doc. dr. Skirgailė Žalimienė

Recenzentas: asist. Dr. Deimilė Prapiestytė

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas teisinės valstybės principo turinys Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje, lyginamos šio principo sąvokos nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu. Darbe taip pat analizuojami iššūkiai, su kuriais tenka susidurti daliai Europos Sąjungos valstybių stengiantis nepažeisti teisinės valstybės principo, kuris yra vienas iš kertinių akmenų, kuriuo yra paremtas visos Europos Sąjungos veikimas.

Pagrindiniai žodžiai: Europos Sąjungos teisė, teisinė valstybė, teismų nepriklausomumas ir nešališkumas, teisinis tikrumas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas.

This work analyses the concept of the rule of law in the case law of the Court of Justice of the European Union, compares the understanding of the rule of law on national and international levels. The work also analyses the challenges that some European Union countries are facing when trying to uphold the rule of law, which is the cornerstone of the functioning of the European Union as a whole.

Keywords: European Union law, rule of law, judicial independence and impartiality, legal certainty, Court of Justice of the European Union.

Turinys

Ižanga	2
1. Teisinės valstybės principas nacionalinėje teisėje	5
1.1. Teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas	6
1.1.1. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas	6
1.1.2. Teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai	7
1.2. Teisė kreiptis į teismą	9
1.3. Kiti teisinės valstybės principo elementai	12
2. Teisinės valstybės principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje	15
2.1. ESTT ir EŽTT sąveika	15
2.2. Teisinės valstybės principas EŽTT praktikoje	18
2.2.1. Teisinis tikrumas ir teisėtų lūkesčių apsauga	20
2.2.2. Teisė kreiptis į teismą	22
3. Teisinės valstybės principas ES	25
3.1. Teisinės valstybės principo reikšmė ES	25
3.2. Teisinės valstybės principas ESTT praktikoje	26
3.2.1. Teismų nepriklausomumas ir nešališkumas	27
3.2.2. Teisinsi tikrumas	34
Išvados	40
Šaltinių sąrašas	42
SANTRAUKA	47
SUMMARY	48

Įžanga

Teisinės valstybės principas pastaraisiais metais Europos Sąjungoje susilaukia išskirtinio dėmesio, deja, ne visada iš teigiamos pusės. Nepaisant Europos Komisijos pastangų ir iniciatyvų prisidėti prie teisinės valstybės stiprinimo Europos Sąjungos valstybėse narėse, teisinės valstybės principas tam tikrose valstybėse narėse susiduria su iššūkiais. Nagrinėjama **tema yra itin aktuali**, kadangi pagal naują galiojantį Europos Sąjungos teisinį reguliavimą prieš valstybes nares, kurios pažeidžia teisinės valstybės principą, gali būti imtasi atsakomųjų priemonių, kaip, pavyzdžiui, sustabdyti finansinę paramą šį principą pažeidinėjantioms valstybėms narėm. Tad norint nesulaukti neigiamų padarinių dėl teisinės valstybės principo pažeidimo yra labai svarbu suprasti, kokie elementai šį principą sudaro.

Magistro **darbo tikslas** – ištirti tam tikrų teisinės valstybės principo, kaip jis yra suvokiamas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje, elementų turinį bei aiškinimą naujausioje Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje.

Siekiant įgyvendinti magistro darbo tikslą yra keliami šie **uždaviniai**:

- 1) išskirti pagrindinius teisinės valstybės principo turinio elementus ir išanalizuoti teismų nepriklausomumo ir nešališkumo bei teisinio tikrumo principus, kurie yra teisinės valstybės principo turinio elementai;
- 2) ištirti teisinės valstybės principo svarbą Europos Sąjungai;
- 3) nustatyti, kokie išoriniai veiksniai daro įtaka Europos Sąjungos Teisingumo Teismui aiškinant teisinės valstybės principo elementų turinį, bei palyginti Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje formuojamą šio principo sąvoką su kitų teismų praktika;
- 4) išanalizuoti naujausią Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką dėl minėtų principų ir išskirti, su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduria valstybės narės, siekiančios užtikrinti, jog būtų laikomasi teisinės valstybės principo.

Darbo objektas – teisinės valstybės principas.

Darbe taikyti lingvistinis, istorinis, lyginamasis, sisteminis **metodai**. Lingvistinis metodas naudojamas ištirti darbui aktualius šaltinius, analizuojant teismų praktiką. Istorinis metodas naudojamas atskleisti teisinės valstybės principo genezę, įvertinti teisinės valstybės principo turinio raidą. Lyginamasis metodas pasitelkiamas lyginant teisinės valstybės principą

nacionaliniu ir Europos Sąjungos lygiu, vertinant skirtingų teismų praktikoje suformuotus šio principo panašumus ar skirtumus. Sisteminis metodas taikomas siekiant atskleisti nacionalinio ir Europos Sąjungos teisinio reguliavimo turinį, esmę, analizuojant teismų praktiką.

Teisinės valstybės principą nagrinėjančių darbų – tiek darbų, kuriuose analizuojamas teisinės valstybės principas apskritai, tiek darbų, kuriuose analizuojami atskiri šio principo elementai, yra gana nemažai. Tikriausiai net nereikia minėti, jog Europos Komisija rengia ir skelbia kasmetines teisinės valstybės principo taikymo ataskaitas, adresuotas tiek kiekvienai valstybei narei individualiai, tiek visai Europos Sąjungai bendrai. Darbų, nagrinėjusių šią temą siauresne ar platesne apimtimi, galima rasti ir užsienyje, ir Lietuvoje. Štai, pavyzdžiui, 2019 m. Agnė Oseckytė rengė magistro darbą tema „Iššūkiai teisės viršenybei Europoje - kaip įvyksta teisės viršenybės krizės?“, kuriame analizavo tiek teisinės valstybės principo sąvoką, tiek iššūkius, su kuriais teisinės valstybės principas susiduria, o 2020 m. Giovanni Martino parengtame magistro darbe „Defending the rule of law in the European Union: is it sufficient to police EU values?“ irgi analizavo tiek teisinės valstybės principo turinį, tiek iššūkius tam tikrose valstybėse narėse. Šio **darbo originalumą** lemia tai, jog darbe yra apžvelgiama pati naujausia Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika dėl teisinės valstybės principo turinio. Darbe pasirinkti analizuoti teisinės valstybės principai yra analizuojami trimis lygmenimis: nacionaliniu, Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo. Taip pat šiame magistro darbe yra analizuojama Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika dėl 2021 m. sausio 1 d. įsigaliojusi Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES, Euratomas) 2020/2092 dėl bendro Sąjungos biudžeto apsaugos sąlygų režimo, kuris iš esmės suteikia galimybę už teisinės valstybės principo pažeidimus valstybėms narėms taikyti apribojimus, susijusius su Europos Sąjungos finansinės paramos gavimu.

Darbe analizuojami įvairaus pobūdžio **šaltiniai**. Pats svarbiausias šaltinis – Europos Sąjungos Teisingumo Teismo formuojama praktika, kadangi teisinės valstybės principas Europos Sąjungos pirminėje teisėje nėra aiškiai ir išsamiai apibrėžtas, nėra nurodomi visi jį sudarantys elementai, todėl šio principo turinį ir reikšmę atskleidžia būtent Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. Darbe taip pat remtasi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija siekiant palyginti teisinės valstybės principo panašumus ir skirtumus tarptautiniu bei nacionaliniu lygmeniu. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika buvo ypač aktuali, nes aiškindamas teisinės valstybės principo turinį Europos Sąjungos teisės kontekste Europos Sąjungos Teisingumo Teismas tiesiogiai nurodo, jog tam

tikri šio principo turinio elementai turi būti suprantami taip, kaip yra išaiškinę Europos Žmogaus Teisių Teismas. Darbe neapsiribota vien teismų praktika – remtasi nacionaliniais bei tarptautiniais teisės aktais, moksliniais straipsniais bei literatūra.

1. Teisinės valstybės principas nacionalinėje teisėje

Šiandieną paklausus bet kurio teisininko ir paprašius pateikti sąvokos „teisė“ apibrėžimą, ko gero, negautume dviejų identiškų atsakymų. Vieniems terminas teisė asocijuojasi su valstybės skelbiamais įstatymais, kitiems jis siejasi su teismų vykdomu teisingumu, dar kiti pasakytų, kad tai valstybės taikomos prievartos priemonės tvarkai palaikyti. Amerikiečių teisininkas Jerome Frank net yra pašaržavęs, jog „teisė yra tai, ką teisėjas valgė pusryčiams“ (Liebman, 2011, p. 134).

Panaši situacija yra ir su teisinės valstybės principo turiniu, kuris yra platus ir savyje talpina daugelį kitų principų, o tai savaime implikuoja ir šio principo sampratos nevienareikšmiškumą. Dėl tam tikrų šio principo elementų, tokių kaip teisinis tikrumas, lygybė prieš įstatymą, veiksminga teisminė apsauga, diskusijų, ko gero, neturėtų kilti, tačiau tai yra tūkstantmečius trukusios teisinės minties raidos padarinys, o skirtingose valstybėse, net ir šiandieną, rasti vieningą teisinės valstybės principo sąvoką būtų problematiška.

Pagrindiniame nacionalinės teisės akte – Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – **Konstitucija**) preambulėje galime rasti pavartojamą terminą „teisinė valstybė“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Kaip nurodoma preambulėje, lietuvių tauta, priimdama šią Konstituciją, siekė „atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės“. Konstitucija, kaip nurodyta Konstitucijos 6 straipsnyje, yra vientisas aktas – Konstitucijos nuostatų negalima aiškinti izoliuotai viena nuo kitos, jos turi būti suprantamos ir aiškinamos sistemiškai visos Konstitucijos kontekste. Atsižvelgiant į preambulėje įtvirtintą Lietuvos Respublikos, kaip teisinės valstybės viziją, bei į tai, jog Konstituciją reikia aiškinti sistemiškai, nebūtų klaidinga teigti, jog visos Konstitucijos nuostatos turėtų būti aiškinamos teisinės valstybės principo kontekste – jam neprieštarauti, padėti jį įgyvendinti.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – **LRKT**) doktrinoje teisinės valstybės principas yra analizuojamas jau ne vieną dešimtmetį. Natūralu, jog šiam principui tenka nuolatinis ir didelis dėmesys – juk tai yra uola, o jei ne uola, tai bent vienas iš kertinių akmenų, ant kurių remiasi visa mūsų valstybė, o ką jau kalbėti apie teisinės valstybės principo platumą.

1.1. Teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas

LRKT praktikoje buvo ne kartą pasisakyta, jog teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas, teisinis saugumas yra esminiai ir neatskiriami teisinės valstybės principo elementai, kurių neužtikrinus asmuo negalėtų pasitikėti valstybe ir teise (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas). Visi šie principai tarnauja iš esmės tam pačiam tikslui – užtikrinti tokį teisinį reguliavimą, kuris būtų nuspėjamas, prognozuojamas ir kad asmenims, patekusiems į vienokią ar kitokią padėtį, būtų galima numatyti jos baigtį.

1.1.1. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas

Net kelias išsamias alternatyvias teisėtų lūkesčių sąvokas savo daktaro disertacijoje yra pateikusi Audronė Gedminaitė. Viena iš pateiktų alternatyvų teisėtus lūkesčius apibrėžia kaip „draudimą (ribojimą) asmenims įsipareigojusioms viešosios valdžios institucijoms pakeisti ar panaikinti priimtą teisės aktą, suteikiantį šiems asmenims tam tikras teises, arba realias galimybes atitinkamas teises įgyti ateityje ir netrukdomai jomis naudotis“ (Gedminaitė, 2016, p. 38).

Remiantis minėta teisėtų lūkesčių sąvoka galime daryti keletą išvadų. Pirma, lūkestis bus teisėtas tuomet, jei jis kils iš teisėto pagrindo, pavyzdžiui iš įstatymo. Kitaip tariant turi būti paisoma bendrojo teisės principo *ex injuria jus non oritur*. Gali susiklostyti situacijos, kuomet asmuo neteisėtais būdais įgyja kokią nors teisę ir ja disponuoja tam tikrą, kad ir labai ilgą, laiko tarpą. Tačiau vien dėl šio fakto, kad neteisėtai įgyta teise be apribojimų buvo disponuojama tam tikrą laiko tarpą, asmuo negali įgyti teisėto lūkesčio, kad tokia jo teisė ateityje bus saugoma.

Antra, valdžios institucijoms priimant, keičiant ar naikinant teisės aktus reikia įvertinti, ar nebus pažeidžiamos, apribojamos, panaikinamos asmenų teisės, kurias minėtų teisės aktų pagrindu jie buvo įgiję ir pagrįstai manė, jog galės jomis disponuoti ir ateityje. Iš esmės tai galima laikyti teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principų pasireiškimu – valdžios institucijos turi, be kita ko, užtikrinti, kad teisės aktai būtų aiškūs, derėtų tarpusavyje, nekeltų dviprasmybių, būtų prieinami suinteresuotiems asmenims (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas).

Trečia, turi būti užtikrinamas tokių teisėtų lūkesčių įgyvendinimo apsaugos mechanizmas, kad jie netaptų tik ant popieriaus egzistuojančia teisių iliuzija, kurios nebūtų įmanoma įgyvendinti realybėje. To pasiekti galima garantuojant teisę asmeniui dėl jo teisėtų lūkesčių pažeidimo kreiptis į teismą ir užtikrinant teismo priimtų įsiteisėjusių sprendimų vykdymą.

Tad matyti, kad teisėtų lūkesčių sąvoka yra plati bei apimanti tam tikrus kitų teisės principų aspektus. LRKT savo praktikoje analizuodamas teisėtų lūkesčių apsaugos principą yra konstatavęs, jog šis principas, be kita ko, apima: pareigą valstybės institucijoms laikytis priimtų įsipareigojimų, asmenų teisėtai įgytas teises išlaikyti nustatytą laiko tarpą, užtikrinti suteiktų teisių realų įgyvendinimą, keisti teisinį reguliavimą tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos, teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpcijas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas).

Tam tikri LRKT praktikoje suformuoti teisėtų lūkesčių apsaugos principo elementai, tokie kaip teisėtas teisėto lūkesčio pagrindas, reali teisėtų lūkesčių apsauga ir įgyvendinimas, teisės aktų leidyba, jau buvo trumpai aptarti. Tačiau yra svarbu suprasti ir pabrėžti vieną aspektą – net ir teisėti lūkesčiai negali būti absoliutūs. Kaip yra pažymėjęs Egidijus Šileikis, asmuo, kuris pagal galiojančią reguliavimą įgijo tam tikras teises, negali turėti absoliutaus lūkesčio, kad tas teisinis reguliavimas niekada nebus pakeistas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2010, p. 236-237).

Viena vertus gali pasirodyti nesąžininga asmens, kuris įgyja tokias teises, atžvilgiu, jog po tam tikro laiko jo iki tol teisėtai turėtos teisės gali būti nebeginamos ar net atimamos. Tačiau kita vertus reikia suprasti, jog teisinis reguliavimas turi būti dinamiškas, prisitaikyti prie besikeičiančių aktualijų: vakar galiojęs reguliavimas gali nebeatitikti nūdienos aktualijų, todėl jį būtina keisti. Šiai pozicijai pritaria ir Egidijus Šileikis, anot kurio suabsoliutinus asmenų lūkesčius teisėkūros subjektai negalėtų tinkamai reaguoti į besikeičiančią tikrovę (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2010, p. 237).

1.1.2. Teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai

Kiti du principai, itin glaudžiai susiję bei persipynę su teisėtų lūkesčių apsaugos principu, tai teisinio tikrumo bei teisinio saugumo principai. LRKT praktikoje šie visi trys minėti principai – teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, dažnu atveju yra vartojami kartu ir gali būti sunku nustatyti konkretų kiekvieno šio principo turinį (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas). Tačiau yra LRKT nutarimų, kuriuose šie principai yra atskiriami, todėl turime galimybę pabandyti išgryninti kiekvieno iš šių glaudžiai susijusių principų turinį.

Kalbėdamas apie teisinio tikrumo principą LRKT yra pasisakęs, jog šis principas suponuoja privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui, o teisinis reguliavimas turi būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, neturėti dviprasmybių, turi galioti į ateitį, teisės aktai turi būti paskelbti, visiems teisinių santykių subjektams turi būti sudarytos galimybės su jais susipažinti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas).

Pasisakydamas konkrečiau dėl teisinio saugumo principo turinio LRKT yra konstatavęs, jog teisinio saugumo principas suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Aiškindamas teisinio saugumo principą LRKT išskyrė du jo aspektus: privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui ir reikalavimus reguliavimo galiojimui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas).

Apibūdindamas pirmąjį aspektą dėl teisinio saugumo principo keliamų imperatyvų teisiniam reguliavimui LRKT pažymėjo, jog teisinis reguliavimas turi būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, žemesnės galios teisės aktai neturi prieštarauti aukštesnės galios teisės aktams, teisės aktai turi būti skelbiami nustatyta tvarka, su jais turi turėti galimybę susipažinti visi teisinių santykių subjektai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas). Dėl antrojo aspekto – reikalavimų reguliavimo galiojimui, LRKT nurodė, jog reguliavimą galima keisti tik laikantis nustatytos tvarkos,

laikantis *lex retro non agit* principo, negalima paneigti asmens teisėtų interesų, turi būti užtikrinamas jurisprudencijos tęstinumas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas).

Pirmas dalykas, kurį galima pastebėti, yra tai, jog teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai yra itin glaudžiai susiję, LRKT praktikoje dažnu atveju visada einantys duetu, todėl LRKT net bandant atskirai charakterizuoti kiekvieną iš šių principų, iš esmės jiems priskiriamas vienodas turinys. Antra, atsižvelgiant į tai, jog šie principai orientuoti būtent į teisės aktų leidybos procesą – jo nuspėjamumą, rezultatų aiškumą, darnumą, prieinamumą ir pan., galima teigti, jog pagrindinis šių principų adresatas yra valdžios institucijos, institucijos, priimančios teisės aktus.

Trečia, ką būtų galima pažymėti, kas padėtų šiek tiek atskirti teisinio tikrumo ir saugumo principus nuo teisėtų lūkesčių apsaugos principo, tai subjektų skaičius, kuris yra pakankamas norint pritaikyti kažkurį iš šių principų. Norint pasiremti teisėtų lūkesčių apsaugos principu yra būtini mažiausiai du subjektai: asmuo, kad ir numanomas – hipotetinis, turintis tam tikrus teisėtus lūkesčius, ir institucija, kurios veiksmai ar sprendimai gali turėti įtakos minėto asmens teisėtiems lūkesčiams. Taip yra todėl, nes šis principas iš esmės yra skirtas užtikrinti privataus asmens interesus ir iš šio principo perspektyvos yra vertinamas valdžios institucijos elgesys su asmeniu (Kargaudienė, 2013, p. 127). Tuo tarpu teisinio tikrumo ar teisinio saugumo principams pasireikšti kelių teisinio santykio subjektų būvimas nėra būtinas – jie gali būti visiškai pilnavertiškai pritaikomi egzistuojant tik vienam subjektui, pavyzdžiui, įstatymų leidėjas priimdamas įstatymą bet kuriuo atveju turės užtikrinti, jog jis nekeltų dviprasmybių, neprieštarautų aukštesnės galios teisės aktams.

1.2. Teisė kreiptis į teismą

Kitas itin svarbus ir reikšmingas teisinės valstybės principo turinio elementas – galimybė kreiptis į teismą, kuris galėtų išspręsti kilusį ginčą. Šį principą galima laikyti išskirtinės svarbos, nes nuo to, ar tinkamai teismai užtikrins jiems pavestą teisingumo vykdymo funkciją, priklauso tiek asmenų pasitikėjimas valstybe, tiek ir kitų teisinės valstybės principų sudarančių principų realus įgyvendinimas. LRKT savo praktikoje kalbėdamas apie teisinės valstybės principo turinį išskiria ne vieną atskira elementą ar reikalavimą, kurie, viena vertus,

traktuojami kaip atskiros teisinės valstybės principo sudėtinės dalys, kita vertus, iš esmės yra neatsiejami nuo asmens teisės kreiptis į teismą. Atsižvelgiant į tai, apie šiuos atskirus teisinės valstybės principo elementus bus pasisakoma būtent iš teisės kreiptis į teismą perspektyvos, atskirai detaliau neanalizuojant minėtųjų elementų.

Viena iš kertinių teisės kreiptis į teismą prielaidų yra tai, jog teismas turi būti nepriklausomas ir nešališkas. Nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimas teismams nėra pastarųjų dešimtmečių konstruktas – jis buvo įtvirtintas dar ir 1994 m. priimtame Lietuvos Respublikos teismų įstatyme (toliau – **Teismų įstatymas**). Teismų įstatymo 46 straipsnio 1 dalyje buvo įtvirtinta, jog teismai ir teisėjai yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo (Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, 1994).

Aiškindamas teismų nepriklausomumo ir nešališkumo turinį LRKT yra konstatavęs, jog šių aspektų bus neįmanoma garantuoti, jei nebus užtikrinamas proceso viešumas, šalių lygiateisiškumas, visų šalių vienoda galimybė teikti bei tirti įrodymus, reikšti prašymus, galimybė susipažinti su bylos medžiaga (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Teismų nepriklausomumą derėtų suprasti kaip teisėjų nepavaldumą jokiai kitai valdžios institucijai, kitam teismui, kitam teisėjui, kitam fiziniam ar juridiniam asmeniui. Tuo tarpų nešališkumas turėtų būti aiškinamas iš bylos šalių perspektyvos – teisėjai, nagrinėjantys bylą, neturi turėti suinteresuotumo bylos baigtimi.

Minėtas LRKT nutarimas pateikia nebaigtinį sąrašą prielaidų, padėsiančių užtikrinti teismo nešališkumą. Teismo nešališkumą reikia vertinti dviem aspektais: objektyviuoju ir subjektyviuoju. Objektyviają prasme teismas bus nešališkas, jei bus pateiktos garantijos, pašalinančios abejones dėl teisėjo suinteresuotumo bylos baigtimi (Merkevičius, 2010a, p. 85). Kalbant supaprastintai – objektyviają prasme teismas bus nešališkas, jei eilinis žmogus, niekaip nesusijęs su byla, negalės suabejoti teismo nešališkumu. Tuo tarpu nešališkumas subjektyviają prasme reiškia, jog teismas neturi išankstinio nusistatymo dėl bylos (Merkevičius, 2010a, p. 85). Kitaip tariant, neturi būti įrodymų, rodančių, kad teisėjas ar jo artimieji turi asmeninių interesų nagrinėjamoje byloje ir jiems būtų naudinga vienokia ar kitokia bylos baigtis.

Kalbėdamas apie teismų nepriklausomumą LRKT skiria du nepriklausomumo aspektus: teismų (teisėjų) nepriklausomumą šiems vykdant teisingumą ir teisminės valdžios sistemos nepriklausomumą (Merkevičius, 2010b, p. 66). Abu šie teismų nepriklausomumo aspektai yra

užtikrinami garantuojant teisminės valdžios savivaldą, teisėjų įgaliojimų neliečiamumą, teisėjų aukštą profesinę kvalifikaciją bei nepriekaištingą reputaciją, materialinį aprūpinimą tiek einant pareigas, tiek baigus jas eiti, teisėjų savarankiškumą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas).

LRKT, kalbėdamas apie teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, yra pažymėjęs, jog ši teisė yra absoliuti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Tai reiškia, jog ši teisė negali būti dirbtinai varžoma, nepagrįstai apsunkinamas jos įgyvendinimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas). Tačiau, kad ir kaip ironiškai tai besikambėtų, LRKT praktikos negalima suabsoliutinti ir sąvokos „absoliuti“ aiškinti siaurai. Kadangi įstatymų leidėjas gali nustatyti teisės kreiptis į teismą sąlygas, reiškia gali susidaryti situacijos, kuomet asmenys neišpildys nustatytų reikalavimų šiai teisei pasinaudoti ir ši galimybė jų ginčą nagrinėti teisme jiems bus nepasiekiamo (Jokšas et al., 2021, p. 214).

Kaip žinia Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų sistema yra triapakopė – ginčas gali būti nagrinėjamas pirmosios instancijos teisme, apeliacinėje instancijoje ir galiausiai yra galimybė paduoti kasacinį skundą. Tuo tarpu administracinių teismų sistema yra dvipapakopė. Teisės kreiptis į teismą absoliutumas taip pat negarantuoja galimybės, jog asmens byla būtinai pereis per visas tris arba dvi minėtų teismų sistemų pakopas. LRKT suformuotoje praktikoje yra nurodyta, jog teisinis reguliavimas turi sudaryti galimybę teismų baigiamuosius aktus apskųst bent vienos instancijos aukštesniam teismui, t. y. turi būti garantuojama bent apeliacijos teisė (Jokšas et al., 2021, p. 214; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas).

Kitas elementas, kuris LRKT praktikoje įvardijamas kaip atskira teisinės valstybės principo sudėtinė dalis, tačiau kuris labai glaudžiai susijęs su tinkamu teisės kreiptis į teismą realizavimu – teismų jurisprudencijos tęstinumas. Valstybės teismų sistema turi būti organizuojama taip, kad būtų sudarytos galimybės formotis vienodai, nuosekliai ir neprieštarinčiai teismų praktikai, kuomet analogiškos bylos yra sprendžiamos vienodai, o ne kuriant naujus precedentes, esami precedentai gali būti koreguojami, nauji precedentai kuriami tik tuomet, kai tai yra neišvengiama ir objektyviai būtina (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Jurisprudencijos tęstinumas leidžia asmenims, nusprendusiems pasinaudoti savo teise kreiptis į teismą, numatyti galimą jų bylos baigtį ir įvertinti savo sėkmės tikimybę, pasverti galimas rizikas ir priimti atitinkamą strategiją. Reikalavimas išlaikyti teismų jurisprudencijos tęstinumą tuo pačiu yra ir jau anksčiau minėtų teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų apraiška. Neužtikrinus teismų sprendimų prognozuojamumo būtų paneigiami teisinio tikrumo ir saugumo principai, nes asmenys būtų visiškoje nežinioje dėl galimos bylos baigties.

Dar vienas atskirai LRKT išskiriamas teisinės valstybės elementas, kuris siejasi tiek su teise kreiptis į teismą, tiek su teismų jurisprudencijos tęstinumu – teismo pareiga kiekvienu atveju pateikti sprendimo motyvus ir argumentus, kurie yra aiškūs ir pakankami (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas). Ši teismo pareiga svarbi bent keliais aspektais. Pirma, jei asmuo įgyvendindamas savo teisę kreiptis į teismą yra nepatenkintas teismo priimtu sprendimu ir nusprendžia jį skųsti aukštesnės instancijos teismui, tokiam asmeniui yra būtina žinoti, kuo remiantis teismas priėjo prie vienos ar kitos išvados. Nesant aiškių ir pakankamų motyvų ir sprendimui esant neargumentuotam, būtų apribojama, apsunkinama teisė tokį sprendimą apskųsti. Antra, pakankamo motyvavimo ir aiškumo pareiga taip pat svarbi laikantis jurisprudencijos tęstinumo. Bylos šalims prašant teismo nukrypti nuo suformuotos jurisprudencijos ar teismui norint tai daryti savo iniciatyva, teismas turi pateikti itin įtikinamus ir svarius argumentus, kuriais remiantis jis matė būtinybę nesilaikyti teismų jau suformuotos praktikos konkrečioje byloje.

Taigi, teisė kreiptis į teismą yra svarbi teisinės valstybės principo dalis. Ši teisė yra itin svarbi garantuojant kitų teisinės valstybės principo turinį sudarančių teisių įgyvendinimą, apsaugą, nes užtikrina galimybę ginčą išnagrinėti nepriklausomame ir nešališkame teisme, kurio sprendimą galima prognozuoti atsižvelgiant į anksčiau suformuluotą teismų praktiką bei kurio pagrįstumą galima įvertinti atsižvelgiant į pateiktus motyvus ir argumentus, o kilus abejonių dėl teismo priimto sprendimo pagrįstumo jį galima apskųsti aukštesnės instancijos teismui.

1.3. Kiti teisinės valstybės principo elementai

Aukščiau plačiau buvo aptarti tik keli iš daugelio teisinės valstybės principo elementų. Plėtodamas savo praktiką LRKT yra išskyręs eibę kitų prieš tai nepaminėtų teisinės valstybės principo aspektų.

Darbe jau buvo analizuoti teisinio tikrumo ir saugumo principai. Tačiau ne viename nutarime LRKT taip pat papildomai išskiria ir teisinio aiškumo principą, kaip teisinės valstybės principo elementą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Itin dažnai teisinio aiškumo principas būna aiškinamas kartu su teisinio tikrumo principu, tad yra sunku apibrėžti individualų šio principo turinį (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas). Tačiau šiokią tokią atskirtį galima padaryti – kai teisinis tikrumas ir saugumas labiau siejami su reguliavimo stabilumu, pastovumu, prognozuojamumu, tuo tarpu teisinis aiškumas yra orientuotas į reguliavimo, teisės aktų, teismų sprendimų ir kt. suprantamumą, motyvuotumą, argumentavimą ir pan. Kitaip tariant nesvarbu, ar tai būtų įstatymas, teismo sprendimas ar kas nors kita – asmeniui tai turi būti suprantama, nekelti dviprasmybių, abejonių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas).

Teisinės valstybės principas taip pat suponuoja ir valdžių padalijimą, valdžios atsakomybę visuomenei, pagarbą tarptautinei teisei, pareigą institucijoms paisyti asmenų lygiateisiškumo, būti nešališkoms, nepriklausomoms, sprendimus priimti tik teisės pagrindu, laikytis *non bis in idem*, *nulla poena sine lege*, *nullum crimen sine lege*, *ex injuria jus non oritur*, *lex retro non agit*, *bona fides* principų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas). Dar keletas itin svarbių elementų – tai teisės aktų hierarchija, Konstitucijos viršenybė bei konstitucinių vertybių pusiausvyros išlaikymas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. gegužės 4 d. nutarimas).

Teisės aktų hierarchija reiškia, jog žemesnės galios teisės aktai neturi prieštarauti aukštesnės galios teisės aktams, o Konstitucijai negali prieštarauti joks kitas teisės aktas, visos institucijos

turi veikti laikantis galiojančių teisės aktų, ne išimtis ir pati įstatymų leidžiamoji valdžia, kuri yra saistoma savo pačios priimtų įstatymų. Kitaip tariant, valstybėje turi būti užtikrintas teisės viešpatavimas – valdžios laisvė yra ribojama teisės, kuriai be išimties privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Keletas kitų LRKT išskiriamų teisinės valstybės principo elementų yra susiję su jau aptartais teisinio tikrumo, saugumo, galimybės kreiptis į teismą principais – LRKT nurodo, jog esminės teisinės valstybės principo sudedamosios dalys yra teisingumas, asmens teisių ir laisvių apsauga (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas).

Teisinės valstybės principas taip pat apima ne vieną aspektą, susijusį su asmenų patraukimu teisine atsakomybėn – negalima numatyti atsakomybės už nepavoingas visuomenei veiklas, įstatyme numatytos sankcijos turi būti protingos ir proporcingos padarytam pažeidimui, traukiant asmenį atsakomybėn jam negali būti ribojamos jo konstitucinės teisės (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas). Anksčiau jau buvo kalbėta apie valdžios atsakomybę visuomenei, o dar vienas aspektas, kurį numato teisinės valstybės principas, tai pareiga valstybei užtikrinti, jog asmeniui būtų atlyginta valstybės institucijų ar pareigūnų neteisėtais veiksmais padaryta žala, taip pat asmenims užtikrinti galimybę pasinaudoti veiksminga teisine pagalba (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. spalio 11 d. nutarimas).

2. Teisinės valstybės principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje

Analizuojant teisinės valstybės principo turinį Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – **ESTT**) praktikoje negalima ignoruoti Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – **EŽTT**) ir jo formuluojamos praktikos aiškinant šį principą. EŽTT buvo įsteigtas remiantis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – **EŽTK**) 19 straipsniu siekiant užtikrinti, jog EŽTK narės laikytųsi pagal EŽTK priimtų įsipareigojimų (Europos žmogaus teisių konvencija, 1950). Nors EŽTT sprendimai neturi privalomos galios ESTT, tačiau faktas, kad visos Europos Sąjungos (toliau – **ES**) valstybės narės yra prisijungusios prie EŽTK ir turi paisyti atitinkamų priimtų įsipareigojimų bei vykdyti EŽTT sprendimus, bei tai, jog pats ESTT remiasi EŽTT praktika, reiškia, kad bandant suprasti teisinės valstybės turinį ESTT jurisprudencijoje būtina atsižvelgti į EŽTT daromą įtaką.

2.1. ESTT ir EŽTT sąveika

Derėtų pradėti nuo fakto, jog ESTT sprendimai neturi privalomos galios EŽTT nagrinėjant bylas ir *vice versa* – ESTT yra ES institucija, o EŽTT yra įsteigtas pagal Europos Tarybos priimtą tarptautinę sutartį. Tačiau nors šios dvi teismų institucijos yra savarankiškos ir nepriklausomos viena nuo kitos, egzistuoja ne vienas jų sąlyčių taškų. Dar iki Lisabonos sutarties pasirašymo ES sutarties 6 straipsnyje buvo numatyta, jog ES gerbia EŽTK įtvirtintas teises kaip bendruosius ES teisės principus, o klausimas dėl ES prisijungimo prie EŽTK buvo svarstytas ne vienerius metus (ES sutarties 2 straipsnyje..., 2021). Tad iki pasirašant Lisabonos sutartį ES neturėjo jokios pareigos prisijungti prie EŽTK, juo labiau paisyti EŽTT praktikos.

Situacija pasikeitė 2009 m. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, kuri numatė ir tam tikrus ES sutarties pakeitimus. Vienas iš tokių pakeitimų – 6 straipsnio korekcija nurodant, jog „Sąjunga prisijungia prie Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“, t. y. įtvirtinamas konkretus įpareigojimas ES prisijungti prie EŽTK (Europos Sąjungos sutartis, 2009). Iš karto po Lisabonos sutarties įsigaliojimo buvo pradėtas derybų procesas dėl prisijungimo prie EŽTK ir Europos Komisija kreipėsi į ESTT dėl nuomonės pateikimo šiuo klausimu, tačiau ESTT pateikė neigiamą išvadą nurodydamas, jog prisijungimo projektas yra

nesuderinamas su ES teise (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2014 m. gruodžio 18 d. nuomonė).

Bet tuo metu neigiama ESTT nuomonė bei įvardintos kliūtys nesustabdė ES prisijungimo prie EŽTK proceso, tačiau derybose buvo padaryta pertrauka. ES 2019 m. spalio pabaigoje informavo Europos Tarybą apie pasirengimą toliau pratęsti derybas šiuo klausimu ir beveik po metų – 2020 m. rugsėjo pabaigoje įvyko pirmas derybų raundas po ilgos pertraukos (EU accession to the ECHR, 2022). Iki šios dienos įvyko dar šeši papildomi derybiniai susitikimai šiam klausimui svarstyti, o sekantis susitikimas suplanuotas ir turėtų įvykti 2022 m. gegužės mėnesį (EU accession to the ECHR, 2022).

Taigi, kadangi ES dar nėra prisijungusi prie EŽTK, todėl nei ESTT, nei EŽTT nėra saistomi vienas kito praktikos. Tačiau realybėje galima rasti apščiai pavyzdžių, kuomet ESTT remiasi EŽTT praktika ar net nurodo, jog jos turi būti laikomasi nagrinėjant bylas, susijusias su tam tikrais klausimais (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2010 m. spalio 5 d. sprendimas). Praktiškai analogiška situacija yra ir su EŽTT, kuris savo praktikoje analizuoja tiek ES teisę, tiek remiasi ESTT praktika (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. vasario 18 d. sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. birželio 30 d. sprendimas).

ES teisė pasižymi tuo, jog ji yra regioninė, autonomiška, viršnacionalinė, kuriai negali prieštarauti valstybių narių vidaus teisės aktai. ESTT yra pavesta ES teisės saugotojo funkcija ir jis turi užtikrinti, jog ES teisė visose valstybėse narėse būtų suprantama ir taikoma vienodai. Todėl subjektų, esančių už ES ribų, įsitraukimas aiškinant ir interpretuojant ES teisę galėtų pakenkti užtikrinti vienodą ES teisės supratimą visų valstybių narių lygmeniu bei taip pat atimtum iš ESTT jam dabar priklausančią išimtinę ES teisės aiškinimo ir interpretavimo funkciją.

Tačiau susiduriame su situacija, kuomet vertinant iš vienos pusės visos ES valstybės narės yra EŽTK narės, o tai reiškia, jog joms privaloma EŽTT kompetencija ir privalu vykdyti EŽTT priimtus sprendimus. Iš kitos pusės turime ESTT, kurio sprendimai ir išaiškinimai yra privalomi valstybėms narėms taikant ES teisę. Tad potencialiai galime turėti situaciją, kuomet EŽTT išnagrinėjus bylą prieš kažkurią ES valstybę narę ir priėmus šiai valstybei narei nepalankų sprendimą paaiškėtų, jog EŽTK pažeidimas atsirado dėl ES teisės įgyvendinimo, dėl vadovavimosi ESTT išaiškinimais ar pan.

Atsižvelgiant į minėtą, susiduriame su situacija, kuomet ESTT negali visiškai atsiriboti ir ignoruoti tiek EŽTK, tiek pačios EŽTT praktikos. Pirmą kartą ESTT atvėrė duris ir įsileido

EŽTK į savo praktiką 1975 m. *Rutili* sprendime (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 28 d. sprendimas; Jarašiūnas, 2017, p. 13). Be to, jau buvo aptarta, jog ES sutartis numato pareigą ES prisijungti prie EŽTK, tačiau tai nėra vienintelė nuoroda ES teisėje, kuria referuojama į EŽTK. Nuorodų į EŽTK galima rasti ir ES pagrindinių teisių chartijoje.

Įsigaliojus Lisabonos sutarčiai ES pagrindinių teisių chartijai buvo suteiktas toks pat privalomas statusas kaip ir pirminei ES teisei. ES pagrindinių teisių chartijoje tiesiogiai referuojama į EŽTK tiek preambulėje, tiek dėstomojoje dalyje (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2009). Preambulėje nurodoma, jog ES pagrindinių teisių chartijoje yra įtvirtinamos teisės kylančios, be kita ko, iš EŽTK ir iš EŽTT praktikos. ES pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 3 dalyje yra nurodyta, jog teisės, atitinkančios EŽTK garantuojamas teises, savo turiniu, taikymo sritimi ir apsaugos lygiu yra identiškos ir jog ES gali nustatyti nebent tik aukštesnę apsaugą nei EŽTK. Taipogi ES pagrindinių teisių chartijos 53 straipsnyje yra pažymima, jog jokia nuostata negali būti aiškinama taip, jog apribotų EŽTK garantuojamas teises ir laisves.

Taigi, kaip matyti, ES pagrindinių teisių chartijoje *expressis verbis* yra nurodoma, jog joje įtvirtintos teisės kyla iš EŽTK ir EŽTT praktikos, o tai reiškia, jog ESTT nagrinėjant bylas, kuomet susiduriama su teisėmis, kylančiomis iš EŽTK, kils praktiškai neišvengiama būtinybė analizuoti EŽTT praktiką ir ja remtis. Be to, kaip nurodo ES pagrindinių teisių chartija – jos garantuojamos teisės, kurios sutampa su EŽTK įtvirtintomis, yra tokios pačios arba didesnės saugumo apimties. Kaip žinia EŽTK taiko ir aiškina EŽTT, taigi norint įvykdyti šią ES pagrindinių teisių chartijos pareigą garantuoti tokį patį ar aukštesnį teisių apsaugos lygį ESTT negalės apsieiti nevertindamas ir netaikydamas EŽTT praktikos. Tad turime situaciją, kuomet pirminės teisės galią turinčioje ES pagrindinių teisių chartijoje ne tiesiogiai yra įtvirtinama pareiga ESTT nagrinėjant bylas remtis ir vertinti EŽTT praktiką.

Tiek ESTT, tiek EŽTT praktikoje neįmanoma išvengti situacijų, kuomet šiems teismams teks remtis vienas kito praktika, tad kyla pavojus, jog šių teismų priimti sprendimai tam tikrais klausimais nesutaps, bus priešingi. Praktikoje galima rasti ne vieną tokį pavyzdį (Cherubini, 2015, p. 1381-1382). Tačiau situacijos, kuomet ESTT ir EŽTT nuomonės tapačiais klausimais išsiskiria, nėra pageidautinos nei vieno teismo, todėl EŽTT savo praktikoje suformavo vienodos apsaugos prezumpciją, kuri padeda išvengti potencialių ES teisės ir EŽTK atitikties konfliktų.

Ekvivalentinės žmogaus teisių apsaugos prezumpciją, dar kitaip vadinama *Bosphorus* prezumpcija, EŽTT suformavo 2005 m. (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. birželio 30 d. sprendimas). Šioje byloje EŽTT nurodė, jog ES teisės garantuojama žmogaus teisių apsauga yra ekvivalentinė EŽTK garantuojamoms teisėms, t. y. ES teisė užtikrina vienodo lygio pagarbą, apsaugą ir garantijas, kurias numato pati EŽTK. Norint taikyti šią prezumpciją reikia nustatyti dvi sąlygas. Pirma, turi būti nustatyta, jog galimas EŽTK nuostatų pažeidimas buvo padarytas ES valstybei narei taikant ar įgyvendinant ES teisę (Pažereckaitė *et al.*, 2014, p. 113). Antra, turi būti išnaudotas visas vidaus mechanizmas skirtas užtikrinti žmogaus teises (Pažereckaitė *et al.*, 2014, p. 113). Tačiau, kaip ir kiekviena prezumpcija, *Bosphorus* prezumpcija irgi gali būti paneigta, jei būtų konstatuota, jog teisių, numatytų EŽTK, apsauga buvo akivaizdžiai nepakankama (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. birželio 30 d. sprendimas).

Taigi, kaip matyti ESTT ir EŽTT tarpusavio sąveikos išvengti yra neįmanoma – ES teisės aktai, kuriuos turi aiškinti ir taikyti ESTT, tiesiogiai referuoja tiek į EŽTK, tiek į EŽTT, na o EŽTT neišvengiamai pasiekia bylos, kuriose nagrinėjant galimus EŽTK pažeidimus bus remiamasi ES teise. Siekiant užtikrinti harmoningą šių paraleliai egzistuojančių teismų veikimą ir sumažinti riziką potencialiai susiformuoti skirtingam tapačių teisių interpretavimui ir aiškinimui EŽTT suformavo ekvivalentinės ES teisės garantuojamos apsaugos prezumpciją, kurią taikant yra išvengiama ES teisės nagrinėjimo ir jos atitikties vertinimo EŽTK atžvilgiu. Na o EŽTT praktikos svarba ir reikšmė ESTT ateityje tik augs, nes remiantis ES sutartimi ES turės prisijungti prie EŽTK.

2.2. Teisinės valstybės principas EŽTT praktikoje

Europos Tarybos statuto preambulėje pažymima, jog teisinės valstybės principas sudaro demokratijos pagrindą, o 3 straipsnyje nurodoma, jog kiekviena Europos Tarybos narė privalo vadovautis teisinės valstybės principu (Europos Tarybos statutas, 1949). Pačioje EŽTK teisinės valstybės terminą galima rasti pavartotą tik jos preambulėje, kurioje nurodoma, jog Europos valstybės turi bendrą paveldą, kuris apima ir teisinės valstybės tradicijas. Tačiau kadangi plačiau teisinės valstybės principas nebuvo detalizuojamas nei Europos Tarybos statute, nei EŽTK, nei kituose Europos Tarybos lygmeniu priimtuose aktuose, EŽTT teko pareiga šio principo turinį vystyti savo praktikoje.

Pirmą kartą EŽTT teisinės valstybės principą paminėjo 1975 m. nagrinėjant *Golder* bylą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1975 m. vasario 21 d. sprendimas). Šioje byloje Jungtinė Karalystė bandė nsureikšminti EŽTK preambulėje pavartoto teisinės valstybės principo teigdama, jog tai tėra savybė, kuriomis pasižymi Europos Tarybos narės, bet pačios EŽTK nederėtų aiškinti iš šio principo perspektyvos. EŽTT nesutiko su tokiu požiūriu ir teigė, jog būtų klaidinga teigti, jog EŽTK preambulėje pavartota teisinės valstybės sąvoka viso labo yra tik „daugiau ar mažiau retorinis paminėjimas (angl. *more or less rhetorical reference*)“, kuris neturi reikšmės aiškinant EŽTK. Kadangi *Golder* byloje buvo nagrinėjamas klausimas dėl EŽTK 6 straipsnio pažeidimo, todėl EŽTT nurodė, jog interpretuojant 6 straipsnyje numatytą teisę į teisingą bylos nagrinėjimą reikia vadovautis ir teisinės valstybės principu. Galiausiai EŽTT pažymėjo, jog būtų sunku įrodyti, jog yra laikomasi teisinės valstybės principo, jei valstybėje nėra sudaroma galimybė kreiptis į teismą.

Taigi, *Golder* sprendimu EŽTT ne tik pirmą kartą tiesiogiai palietė teisinės valstybės principo koncepciją, bet ir vertino šio principo santykį su EŽTK. Remiantis šiuo sprendimu galima išskirti bent kelis reikšmingus aspektus. Pirmia, nekyla abejonių, jog aiškinant EŽTK turinį yra būtina atsižvelgti į teisinės valstybės principą ir vertinti, kaip EŽTK garantuojamos teisės ir laisvės dera su šiuo principu. Antra, EŽTT aiškiai nenurodė, ar teisinės valstybės principas svarbus kiekvienai EŽTK įtvirtintai nuostatai, ar tik kai kurioms iš jų. Trečia, nekyla abejonių, jog ne tik EŽTK 6 straipsnyje įtvirtinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą yra teisinės valstybės principo sudėtinė dalis, bet taip pat ir teisė kreiptis į teismą.

Vėlesnėje savo praktikoje EŽTT išskleidė visas abejones dėl to, kokios EŽTK nuostatos yra reikšmingos siekiant garantuoti teisinės valstybės principo laikymąsi. Praėjus metams po *Golder* sprendimo EŽTT išsprendė *Engel* bylą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. birželio 8 d. sprendimas). Šioje byloje EŽTT konstatavo, jog „visa Konvencija įkvėpimo semiasi iš teisinės valstybės principo (angl. *rule of law from which the whole Convention draws its inspiration*)“. Dėl teisinės valstybės principo reikšmės vėlesnėje savo praktikoje EŽTT pasisakė dar aiškiau ir kategoriškiau. Štai *Amuur* sprendime EŽTT nurodė, jog „teisinės valstybės principo koncepcija atsispindi visuose Konvencijos straipsniuose (angl. *rule of law, a concept inherent in all the Articles of the Convention*)“ (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. birželio 25 d. sprendimas).

Tad galima matyti, jog po to, kai EŽTT pirmą kartą į savo praktiką įvedė teisinės valstybės principo koncepciją, neprireikė daug laiko išplečiant šio principo svarbą. Remiantis minėta EŽTT praktika galima teigti, jog ne tik kažkurie pavieniai EŽTK straipsniai gali būti laikomi teisinės valstybės principo elementais, tačiau kiekvienas EŽTK straipsnis bent tam tikra savo apimtimi yra neatskiriama teisinės valstybės principo sudedamoji dalis.

EŽTT pirmininkas Robert Spano, kalbėdamas apie EŽTT praktiką dėl teisinės valstybės, yra nurodęs, jog šis principas *inter alia* apima šiuo elementus: valdžios pareigą veikti laikantis teisės ir užtikrinti, jog valdžios galios netaptu nežabojamos, teisę reikšti savo įsitikinimus, saviraiškos laisvę, reikalavimą įstatymams būti aiškiems, draudimą įstatymams veikti retroaktyviai, turi būti užtikrinamas teisinis tikrumas, stabilumas, turi būti užtikrintas teismų nepriklausomumas ir nešališkumas, teismų sprendimų vykdymas, be teisėto pagrindo neriboti asmenų laisvės, *nullum crimen, nulla poena sine lege* (Spano, 2021, p. 11, 14-15). Žinoma, tai tik keletas EŽTT pirmininko Roberto Spano išskirtų teisinės valstybės principo elementų ir jų jokiū būdu negalima tapatinti su visa apimančia ir detalia teisinės valstybės principo apibrėžtimi. Toliau darbe lyginamaisiais tikslais bus detaliau aptariama EŽTT praktika dėl tam tikrų teisinės valstybės principo elementų, siekiant nustatyti, kokią įtaką EŽTT praktika aiškinant teisinės valstybės principą padarė ESTT.

2.2.1. Teisinis tikrumas ir teisėtų lūkesčių apsauga

Teisinis tikrumas, kaip savarankiška garantija, nėra įtvirtintas EŽTK. Tačiau, kaip minėta, EŽTT savo praktikoje yra tiesiogiai įtvirtinęs, jog teisinis tikrumas yra esminė teisinės valstybės principo dalis (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. spalio 28 d. sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. liepos 25 d. sprendimas). Šis principas turi daug aspektų, o jo turinį EŽTT atskleidžia kitų EŽTK straipsnių ir protokolų kontekste.

Dėl teisinio tikrumo principo turinio EŽTT išsamiai pasisako teismo proceso kontekste. Štai vienas iš EŽTT išskiriamų aspektų, suformuotų *Brumarescu* byloje, yra teismo sprendimų *res judicata* galia (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. spalio 28 d. sprendimas). *Brumarescu* byloje teismas pažymėjo, jog situacija, kuomet nacionalinė teisė prokurorui suteikia galią apskusti teismo priimtą sprendimą neapribojant šių galių laike, t. y. tesimo

sprendimą prokuroras hipotetiškai galėtų apskųsti praėjus net ir keliems dešimtmečiams, – prieštarauja teisinio tikrumo principui.

Šioje byloje pateiktoje R. L. Rozakis atskirojoje nuomonėje teisėjas itin gražiai apibendrina teismo sprendimų *res judicata* galią – minėtoji situacija ne tik pažeidžia teisinio tikrumo principą, tačiau kelia „egzistencinę grėsmę pačiam teismui (angl. *very existence of that court is called into question*)“, nes tokiu būdu iš teismo praktiškai atimama teisė galutiniai išspręsti kilusius ginčus. Žinoma, *Brumarescu* byloje išsakyta EŽTT pozicija dėl draudimo neribotą laiko tarpą galėti bylą iš naujo grąžinti į teismą visiškai neužkerta kelio atnaujinti procesą. EŽTT pripažįsta, jog proceso atnaujinimas yra galimas, net kai teismo sprendimas jau būna įgavęs *res judicata* galią. Tačiau EŽTT aiškiai nurodo, jog proceso atnaujinti negalima vien tuo pagrindi, kad bylos šalys nori iš naujo pamėginti savo sėkmę ir dar kartą ginčą nagrinėti teisme – ši instrumentą būtų galima pasitelkti tik „esminių klaidų taisymui (angl. *correction of fundamental defects*)“ ir tik egzistuojant „esminėms ir įtikinančioms (angl. *substantial and compelling*)“ aplinkybėms (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. lapkričio 2 d. sprendimas).

Kiti teisinio tikrumo elementai, kuriuos EŽTT išskiria teismo proceso kontekste, be kita ko yra pareiga teismams be svarbios priežasties nenukrypti nuo savo suformuotų precedentų, tos pačios teisės normos nacionalinių teismų negali būti interpretuojamos skirtingai, turi būti apibrėžti aiškūs ieškinių senaties terminai, turi būti ginamos asmenų įgytos teisės ir kt. (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. birželio 29 d. sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. vasario 7 d. sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 23 d. sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021 m. gruodžio 14 d. sprendimas).

Teisinis tikrumas, anot EŽTT, turi būti užtikrinamas ne tik teismų priimtų sprendimų kontekste, bet ir įstatymų leidyboje. Štai, pavyzdžiui, *Gudmundur* byloje EŽTT konstatavo, jog viena iš formų, kuria gali pasireikšti teisinis tikrumas, yra reikalavimas įstatymams būti „aiškiems ir su prognozuojamomis taikymo pasekmėmis (angl. *clearly defined and foreseeable in its application*)“ (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimas). Tam, jog įstatymus būtų galima laikyti teisėtais, jie turi būti suformuluoti tiksliai ir suprantamai, neturi likti vietos savivaliauti juos interpretuojant, asmeniui, kuris taiko, ar kuriam yra taikomas įstatymas, turi būti įmanoma numatyti būsiančias pasekmes (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. kovo 29 d. sprendimas).

EŽTT praktikoje taip pat pripažįstama, jog teisėtų lūkesčių apsauga, kaip ir teisinis tikrumas, yra teisinės valstybės principo sudedamoji dalis (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 vasario 10 d. sprendimas). Teisėtų lūkesčių apsauga nėra viso labo tik asmens viltis – teisėti lūkesčiai turi būti pagrįsti teisės aktu ar teismo sprendimu (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. gruodžio 13 d. sprendimas). Tačiau net jei asmens lūkesčiai bus pagrįsti nacionalinės teisės aktu, dėl kurio interpretavimo nėra konsensuso, o teismai atsisako ginti tokią kvestionuojamą, potencialiai egzistuojančią teisę, tokiu atveju asmens turimi lūkesčiai nėra laikomi teisėti ir dėl to nėra saugomi (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. gruodžio 13 d. sprendimas).

Taigi, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo principai pripažįstami platesnio principo – teisinės valstybės principo, sudėtine dalimi ne tik nacionaliniu lygmeniu, bet ir EŽTT praktikoje. Be to, iš keleto pateiktų EŽTT sprendimų pavyzdžių matyti, jog EŽTT ir LRKT suvokimas dėl teisinio tikrumo bei teisėtų lūkesčių apsaugos principų turinio iš esmės yra tapatus.

2.2.2. Teisė kreiptis į teismą

EŽTK tiesiogiai nėra įtvirtinama asmenų teisė kreiptis į teismą, tačiau EŽTK 6 straipsnis garantuoja teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, t. y. atrodytu, jog šis straipsnis apima situacijas ir yra taikomas tik tuomet, kai byla jau būna atsidūrusi teisme. Tačiau EŽTT labai anksti savo praktikoje išaiškino, jog EŽTK 6 straipsnio nereikia suprasti taip siauriai. Jau aptartame *Golder* sprendime EŽTT konstatavo, jog be teisės kreiptis į teismą prasmę prarastu ir EŽTK 6 straipsnis, nes teisė į greitą, teisingą ir viešą bylos išnagrinėjimą būtų bevertė, jei teismo procesai paprasčiausiai nevyktų. Todėl EŽTK 6 straipsnis apima ne tik teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, bet taip pat teisę kreiptis į teismą. Be to, teisė kreiptis į teismą ne tik patenka po EŽTK 6 straipsniu, tačiau ši teisė yra ir viena iš teisinės valstybės principo sudėtinių dalių – teisinės valstybės principas reikalauja, jog asmenys savo ginčą galėtų išspręsti teisiniu būdu, *inter alia* kreipdamiesi į teismą ar tribunolą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. birželio 29 d. sprendimas).

EŽTK 6 straipsnyje eksplicitiškai įtvirtinta galimybė kreiptis į teismą tik dėl dvejopo pobūdžio ginčų: civilinių ir baudžiamųjų. Natūraliai kyla klausimas, ar tai reiškia, jog ginčai,

kylantys iš administracinės teisės, nepatektų po EŽTK 6 straipsnio taikymo apimtimi? Į šį klausimą ne vienoje byloje yra atsakęs EŽTT. Štai, pavyzdžiui, *Bellet* sprendime EŽTT nurodė, jog asmuo turi teisę pasinaudoti EŽTK 6 straipsnio garantijomis, jei yra pažeidžiamos jo teisės, ir EŽTT neišskyrė, jog jis taikomas tik civilinio ir baudžiamojo pobūdžio ginčams, o kitokio pobūdžio ginčai būtų už EŽTK 6 straipsnio taikymo ribų (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gruodžio 4 d. sprendimas). Nors minėtame *Bellet* sprendime EŽTT kategoriškai nepasako, jog asmenys turi teisę remtis EŽTK 6 straipsniu ir ginčais, kilusiems iš administracinės teisės, ir palieka vietos interpretavimui, tačiau kituose sprendimuose EŽTT pozicija yra aiški – neturi reikšmės ta aplinkybė, kaip nacionalinė teisė kvalifikuoja vienokį ar kitokį klausimą, EŽTK 6 straipsnis vis tiek yra taikomas (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. gegužės 29 d. sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. gegužės 24 d. sprendimas).

Kitas įdomus aspektas, kurį galima išskirti lyginant teisės į teismą koncepciją, kaip ji suvokiama Lietuvoje ir kaip EŽTT – tai teisminių stadijų, garantuojamų šios teisės, apimtis. Aukščiau jau buvo aptarta, jog LRKT išaiškintas nacionalinės teisės kreiptis į teismą standartas apima apeliacijos teisę, t. y. asmeniui turi būti sudaryta galimybė ne tik kreiptis į teismą, tačiau ir teisė apskusti teismo priimtą sprendimą. Tuo tarpu remiantis EŽTT praktika teisė kreiptis į teismą šiuo aspektu nėra tokia plati. EŽTT yra išaiškinęs, jog EŽTK 6 straipsnis neįpareigoja valstybių įsteigti nei apeliacinės, nei kasacinės instancijos (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. vasario 18 d. sprendimas; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. balandžio 5 d. sprendimas). Taigi, remiantis minėta EŽTT praktika galima teigti, jog tam, kad nebūtų pažeistas EŽTK 6 straipsnis yra pakankama sudaryti galimybę asmeniui į teismą kreiptis vieną kartą, kai tuo tarpu LRKT savo praktikoje yra suformavęs aukštesnį standartą.

Kalbėdamas apie teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą *Bellet* sprendime EŽTT nurodo, kokiomis savybėmis turi pasižymėti ši teisė – ji turi būti praktiškai įgyvendinama ir efektyvi. Šiame sprendime išaiškinama, jog teisė į teismą yra laikoma efektyvi tuomet, kai asmuo turi aiškia, praktinę galimybę ginčyti jo teisių pažeidimus. EŽTT praktikoje yra išskirta aibė aspektų, kurie laikytini praktiškos ir efektyvios teisės kreiptis į teismą ribojimais, kaip, pavyzdžiui: dideli užstatai, teismo mokesčiai norint pradėti bylinėjimosi procesą, ilga bylos nagrinėjimo trukmė, dirbtinės kliūtys kreiptis į teismą ir kt. (Guide on Article 6..., 2021a, p. 29-30).

Tai tik keletas teisės kreiptis į teismą aspektų, išskiriamų EŽTT praktikoje. Kitus šios teisės aspektus, tokius kaip: teisinės pagalbos suteikimas, draudimas melagingais pažadais įtinkinti ieškovą atsiimti ieškinį ir kt. galima rasti apibendrintus parengtuose EŽTK 6 straipsnio taikymo vadovuose (Guide on Article 6..., 2021a, p. 26-40; Guide on Article 6..., 2021b, p. 16-18).

3. Teisinės valstybės principas ES

Teisinės valstybės principas, remiantis ES sutarties 2 straipsniu, yra vienas iš kertinių aspektų, kuriais paremta ES. Šis principas, kuris ES raidos pradžioje nesusilaukė didelio dėmesio, bėgant metams tapo viena iš pagrindinių ES vertybių, kurią ES puoselėja bei skatina. Teisinės valstybės principo laikymasis yra būtinas ES funkcionavimui užtikrinti – jį pažeidus kiltų grėsmė tinkamam ES teisės taikymui, vidaus rinkos funkcionavimui, verslui palankiai aplinkai ir pasitikėjimui tiek santykiuose tarp valstybių narių, tiek valstybių narių santykiuose su ES institucijomis.

3.1. Teisinės valstybės principo reikšmė ES

Ypatingą teisinės valstybės principo svarbą ES rodo vien tai, jog šis principas yra įtvirtintas pirminėje ES teisėje. ES sutarties preambulėje jis apibūdinamas kaip visuotinė vertybė, kuriai ES įsipareigoja likti ištikima, o 2 straipsnyje nurodoma, jog ES, be kita ko, yra grindžiama ir teisine valstybe. Itin meniškai ir inspiruojančiai apie teisinę valstybę pasisakoma ES sutarties 21 straipsnyje – jog pačios ES sukūrimas, vystymasis ir plėtra buvo įkvėpti šio principo.

Tačiau ES nuorodos į teisinę valstybę ir šio principo svarbą ES pirminėje teisėje atsirado tik prieš tris dešimtmečius priėmus ES sutartį. Pradiniuose ES steigimo dokumentuose – Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartyje, eksplicitiškai nebuvo užsimenama apie teisinę valstybę. Pirmą kartą tiesioginė nuoroda į teisinės valstybės principą buvo 1992 m. pasirašytoj ES sutartyje. Ir tai nėra nieko nestebina, nes ES savo istoriją pradėjo būtent kaip ekonominė bendrija, kurios įsteigimo vienas iš pagrindinių pretekstų – sutaukinti Vokietiją ir Prancūziją po Antrojo pasaulinio karo žiaurumų, sujungiant jų anglies ir plieno pramonės, taip susiejant šias dvi buvusias priešes ekonomiškai ir sumažinant riziką kilti potencialiems konfliktams ateityje (Spurga, 2009, p. 13, 29). Vėlesnėse ES vystymosi stadijose nebebuvo apsiribojama tik ekonominės organizacijos su bendra rinka idėja – pereita prie bendros užsienio, saugumo politikos, bendradarbiavimo teisingumo srityje ir pan.

Dabartinėje ES integracijos stadijoje nekyla abejonių dėl išskirtinės teisinės valstybės principo reikšmės ES. Teisinės valstybės principas yra būtina sąlyga norint garantuoti pagrindines teises ir pačią demokratiją – nesilaikant teisinės valstybės principo neįmanoma užtikrinti tinkamo ES teisės taikymo, teismų nepriklausomumo, pasitikėjimo tarp teismų bei

tarp pačių valstybių narių, tinkamo vidaus rinkos funkcionavimo, investicijoms tinkamos aplinkos (Crabit, 2019, p. 86).

Europos Komisija jau ne vienerius metus skelbia teisinės valstybės principo taikymo ES ataskaitas – bendrą ataskaitą situacijai visoje ES apibūdinti ir ataskaitas skirtas kiekvienai valstybei narei dėl teisinės valstybės principo įgyvendinimo jose. Paskutinėje Europos Komisijos paskelbtoje ataskaitoje yra pažymima, jog teisinės valstybės principas yra neatsiejamas nuo demokratijos, be jo nebus pasitikėjimo valdžios institucijomis bei bus neįmanoma užtikrinti eibės kitų principų ir teisių, kaip, pavyzdžiui, visų lygybė prieš įstatymus ar teisės į teisminę apsaugą, be kurių šiandieniniam europiečiui būtų sunku įsivaizduoti savo gyvenimą (Komisijos komunikatas Europos Parlamentui..., 2021).

Pagarba teisinės valstybės principui ir šio principo puoselėjimas yra vienas iš pagrindinių, jei ne pagrindinis, šiuolaikinių, teisėtų politinių santvarkų elementas – ne išimtis yra ir ES. Kaip nurodoma ES pirminėje teisėje, ES yra grindžiama teisinės valstybės principu ir jis yra bendras visoms valstybėms narėms. Reiškia teisinės valstybės principą, metaforiškai kalbant, galima laikyti kaip tam tikrais klijais, kurie padeda išlaikyti ES kartu ir užtikrinti sklandų jos funkcionavimą – ko gero jokia organizacija neturės ateities, jei jos narių nesies bendros vertybės. Todėl kurioje nors vienoje valstybėje narėje kilus grėsmei pažeisti teisinės valstybės principą ar jį pažeidus, tai turės neigiamos įtakos visai ES. Nūdienos aktualijų kontekste itin aktualu kalbėti apie teisinės valstybės principą ir jo apsaugą, nes tam tikrose ES valstybėse narėse šis principas susiduria su grėsmėmis, kurių laiku nepašalinus jau metaforiškai minėti klijai, vienijantys ES, gali tapti nebe tokie tvirti. Toliau darbe bus analizuojamas teisinės valstybės principo turinys kaip jis yra suvokiamas ESTT praktikoje.

3.2. Teisinės valstybės principas ESTT praktikoje

Pirmą kartą ESTT išskirtinę svarbą teisinės valstybės principui suteikė *Les Verts* byloje. Šioje byloje ESTT ES, tuo metu dar Europos ekonominę bendriją, apibūdino kaip „bendriją, paremtą teisinės valstybės principu (angl. *community based on the rule of law*)“ (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1986 m. balandžio 23 d. sprendimas; Magen et al., 2018, p. 244). *Les Verts* bylos kontekste teisinės valstybės principas pasireiškė per teisės aktų hierarchijos laikymosi

užtikrinimą – ESTT konstatavo, jog nei valstybės narės, nei valstybių narių institucijos negali išvengti jų priimtų teisės aktų patikrinimo prieš konstitucinės prigimties ES teisės aktus.

Nuo pirmųjų teisinės valstybės principo analizės užuomazgų savo praktikoje ESTT nuėjo ilgą kelią aiškindamas ir plėtodamas teisinės valstybės principo turinį. 2014 m. Europos Komisija paskelbė komunikatą Europos Parlamentui ir Tarybai dėl naujų ES priemonių teisei valstybei stiprinti (Naujos ES priemonės teisei..., 2014). Šiame komunikate Europos Komisija išskyrė pagrindinius ESTT praktikoje išskiriamus teisinės valstybės principo turinio elementus: teisėtumo principą, teisinį tikrumą, vykdomosios valdžios savivalės draudimą, valdžių padalinimo principą, nepriklausomą ir efektyvią teisminę sistemą, pagarbą pagrindinėms teisėms, lygybę prieš įstatymą. Tačiau, kaip pažymi pati Europos Komisija, minėtieji principai nėra baigtinis teisinės valstybės principo turinio elementų sąrašas, o viso labo tik pagrindinės jo sudedamosios dalys.

3.2.1. Teismų nepriklausomumas ir nešališkumas

Pastaraisiais metais tiek ES, tiek ESTT lygiu išskirtinio dėmesio susilaukia keli šio principo aspektai, o vienas iš jų – teismų nepriklausomumas ir nešališkumas. Teismų nepriklausomumas ir nešališkumas – itin reikšmingas teisinės valstybės principo elementas, nes jam neegzistuojant prasmės netektų kiti teisinės valstybės principo elementai ir pati teisinės valstybės principo koncepcija. Neegzistuojant tinkamai veikiančiai teismų sistemai iš teisinės valstybės principo kylančių teisių garantavimas būtų iliuzinis ir neįgyvendinamas. Šiai pozicijai pritaria ir ESTT, kuris nurodo, jog teismų nepriklausomumas ir nešališkumas yra kito, platesnio principo – teisės į teisingą teismą, kuris taipogi yra teisinės valstybės principo elementas, dalis. Reikalavimas teismams būti nepriklausomiems ir nešališkiems yra teisės į teisingą teismą pagrindas ir yra ypač svarbus, nes yra visų ES teisių ir puoselėjamų vertybių išsaugojimo garantas, nuo kurio priklauso ir teisinės valstybės principo užtikrinimas (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2019 m. lapkričio 19 d. sprendimas; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2020 m. gruodžio 17 d. sprendimas). Ši ESTT pozicija yra identiška jau nagrinėtai LRKT praktikai, kurioje irgi pabrėžiama, jog be teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principų kylą grėsmė visam teisinės valstybės principui. Pabrėždamas šio principo svarbą ESTT yra konstatavęs, jog valstybės narės negali priimti teisės nuostatų teisingumo vykdymo sistemos organizavimo kontekste, jei tos nuostatos mažina teismų

nepriklausomumo garantijas (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Analizuodamas teismų nepriklausomumo ir nešališkumo reikšmę ESTT remiasi EŽTT pateiktais EŽTK 6 straipsnio išaiškinimais, kaip antai jog šiais principais siekiama „laikytis pagrindinių teisės valstybės ir valdžių padalijimo principų (angl. *fundamental principles of the rule of law and the separation of powers*)“ bei kad jie turi išlaikyti visuomenės pasitikėjimą teismais bei jų nepriklausomumą nuo kitų valdžių (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. kovo 29 d. sprendimas). Šiame sprendime ESTT taip pat pažymėjo, jog ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio 2 dalis, kuri įtvirtina teismų nepriklausomumą ir nešališkumą, atitinka EŽTK 6 straipsnio pirmą dalį, todėl ESTT turi užtikrinti tokį patį šių principų apsaugos lygį kaip EŽTK ir EŽTT praktika. Kitaip tariant, aiškinant teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principus ES lygmeniu ne tik kad yra aktuali EŽTT praktika, tačiau ESTT turi laikytis EŽTT praktikos ir užtikrinti ne žemesnį šių principų apsaugos lygį.

Įdomus aspektas, jog ESTT teismų nepriklausomumą ir nešališkumą traktuoja ne kaip du atskirus lygiaverčius principus, o esminę reikšmę suteikia teismų nepriklausomumo aspektui, o nešališkumą laiko nepriklausomumo išraiškos forma. ESTT, kaip ir LRKT, praktikoje nurodoma, jog teismų nepriklausomumas turi du aspektus: išorinį ir vidinį. Išorinis aspektas pasireiškia tuo, jog teismas turi būti autonomiškas ir nepavaldus išorės subjektams. Vidinis aspektas yra „susijęs su nešališkumu (angl. *linked to impartiality*)“ ir reikalauja vienodai elgtis su bylos šalimis, būti objektyviam, nebūti suinteresuotam bylos baigtimi, bylas nagrinėti laikantis tik teisės (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2020 m. sausio 21 d. sprendimas; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. sausio 13 d. sprendimas).

Teismas bus laikomas nepriklausomu, jei vykdydamas savo funkcijas jis yra visiškai autonomiškas, nesaistomas hierarchijos ar pavaldumo ryšiais, jam nėra duodami nurodymai ar įpareigojimai dėl jo funkcijų atlikimo, nėra paveikiama jo sprendimų laisvė, teisėjams garantuojama jų įgaliojimų pastovumo apsauga, pakankamas finansinis atlyginimas (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2018 m. vasario 27 d. sprendimas; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. kovo 24 d. sprendimas). Tačiau reikia nepamiršti, jog ir teisėjai ne visada gali vykdyti savo funkcijas tinkamai ir juos gali tekti patraukti drausminės atsakomybės. Tokiu atveju, siekiant išlaikyti teismų nepriklausomumą, yra privalu užtikrinti, jog drausminės atsakomybės taikymas teisėjams nebūtų tik prieš teisėjus nukreipta politinio

susidorojimo priemonė. Siekiant to išvengti turi būti aiškiai sureglamentuoti pažeidimai ir už juos taikoma atsakomybė, drausminės atsakomybės procesą turi reguliuoti nepriklausoma institucija, turi būti numatyta galimybė teisėjui ginčyti jam nepalankius sprendimus (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2018 m. liepos 25 d. sprendimas; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. gegužės 18 d. sprendimas).

Aiškindamas teismų nešališkumo aspektą ESTT remiasi EŽTK pateiktais šio principo išaiškinimais. Nešališkumą reikia vertinti dviem aspektais: subjektyviuoju ir objektyviuoju. Vertinant subjektyvųjį aspektą reikia atsižvelgti į teisėjo elgesį bei jo įsitikinimus, kurie gali paveikti jo priimamus sprendimus, t. y. reikia įvertinti, ar teisėjas konkrečioje byloje turėjo išankstinį nusistatymą ir dėl tam tikrų priežasčių buvo šališkas. Na o vertinant objektyvųjį aspektą reikia nustatyti, ar teismas „pateikė pakankamai garantijų, jog būtų išsklaidytos visos pagrįstos abejonės dėl jo nešališkumo (angl. *offered sufficient guarantees to exclude any legitimate doubt in respect of its impartiality*)“ (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2019 m. lapkričio 19 d. sprendimas). Galima tik pažymėti, jog, kaip buvo aptarta anksčiau, LRKT praktikoje šis principas aiškinamas praktiškai identiškai.

Siekiant užtikrinti teismų nepriklausomumą ir nešališkumą yra būtina garantuoti teisėjų apsaugą nuo jiems galimo daryti išorinio spaudimo ir jiems daromos įtakos, kuri gali paveikti jų priimamus sprendimus, ir nesvarbu, spaudimas ir įtaka teisėjams pasireikštų tiesiogiai ar netiesiogiai, t. y. užslėpta ir aiškiai nepastebima forma. ESTT savo praktikoje pažymėjo, jog norint užtikrinti teismų nepriklausomumą ir nešališkumą nacionalinėje teisėje yra būtina nustatyti taisykles, kurios aiškiai reglamentuotų teismo sudėtį, teisėjų skyrimą bei jų įgaliojimų trukmes, galimybes teisėjui nusišalinti, teisėją nušalinti, pašalinti iš pareigų (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. kovo 2 d. sprendimas; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. vasario 22 d. sprendimas).

Vienas iš aspektų, būdingų ES teisei ir teisminei sistemai – nacionalinių valstybių narių teismų bendradarbiavimas su ESTT, kurio viena iš formų gali pasireikšti nacionaliniams teismams kreipiantis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo. Šiam teismų bendradarbiavimui iškiltų grėsmė, jei teisėjai galėtų būti traukiami drausminėn atsakomybėn, jiems galėtų būti skirtos baudos ar kitaip apribota ši teisė. Todėl nacionalinių teismų teisė iškilus poreikiui kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo yra neatskiriama teismų

nepriklausomumo garantijos dalis (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. lapkričio 23 d. sprendimas).

ES jau spėjo plačiai nuskambėti ir daug neigiamo dėmesio susilaukti Lenkijoje įvykdyta teismų reforma. Tačiau nors ir garsiausiai nuskambėjusi, bet toli gražu Lenkija nėra vienintelė ES valstybė narė, kurios teismų sistemos teisinis reguliavimas bei reformos susilaukia dėmesio dėl galimų teismų nepriklausomumo ir nešališkumo pažeidimų.

2021 m. ESTT didžioji kolegija išnagrinėjo bylą dėl teisėjų skyrimo tvarkos Maltoje. Pagal Maltoje galiojusį teisinį reguliavimą itin platūs įgaliojimai teisėjų skyrimo procese buvo suteikti Ministrui Pirmininkui. Ministras Pirmininkas turėjo įgaliojimus teikti teisėjų kandidatūras Respublikos Prezidentui, o pastarasis teisėjus skirdavo tik iš Ministro Pirmininko pasiūlytų kandidatūrų. Taigi, *de facto* būtent Ministras Pirmininkas turėjo esminį vaidmenį skiriant teisėjus – nors teisėją paskiria Respublikos Prezidentas, tačiau Ministro Pirmininko dėl vieno ar kitų priežasčių netenkinanti kandidatūra nepasieks Respublikos Prezidento ir negalės būti paskirta. 2016 m. Maltoje buvo priimtos konstitucinės pataisos, kurios numatė Teisėjų skyrimo komiteto įsteigimą, kuris turėjo vertinti teisėjų kandidatūras. Teisėjų skyrimo komiteto nepatvirtintą kandidatūrą Ministras Pirmininkas galį teikti Respublikos Prezidentui tik tuo atveju, jei pateikia motyvus, kuriais remiantis buvo nesilaikyta Teisėjų skyrimo komiteto nuomonės, ir apie tai praneša per visuomenės informavimo priemones (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Byloje buvo vertinama, ar minėtas teisinsi reguliavimas nepažeidžia teisės į veiksmingą teisminę pagalbą bei teismų nepriklausomumo ir nešališkumo, t. y. ar nepažeidžiami ES sutarties 19 straipsnis bei ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis. ESTT konstatavo, jog Maltos teisėjų skyrimo procedūros teisinis reguliavimas neprieštaruja ES teisei, o 2016 m. įvykdytos Konstitucijos reformos, kuriomis įsteigtas Teisėjų skyrimo komitetas, priešingai nei buvo teigta, prisideda prie teisėjų nepriklausomumo garantijų.

Vertindamas Konstitucijos pataisas ESTT pažymėjo, jog yra draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, kurios gali sumažinti teismų nepriklausomumo garantijas. Tačiau po 2016 m. įsteigtas Teisėjų skyrimo komitetas šios garantijos nesumažino, o turėjo priešingą poveikį – prisidėjo prie teisėjų skyrimo procedūros objektyvumo, nes apribojo plačius Ministro pirmininko įgaliojimus ir diskreciją šioje srityje. Tačiau naujos institucijos, tokios kaip Teisėjų skyrimo komitetas, įtraukimas į teisėjų skyrimo procedūrą *per se* nereiškia, jog

teisėjų skyrimo procedūra tampa objektyvesnė, skaidresnė ir sąžiningesnė. Tokia institucija turi būti nepriklausoma tiek nuo įstatymų leidžiamosios valdžios, tiek nuo įstatymų vykdomosios valdžios, tiek nuo institucijos, kuriai ji turės teikti nuomonę dėl teisėjų kandidatūrų. Kadangi Maltos teisinis reguliavimas užtikrina Teisėjų skyrimo komiteto nepriklausomumą nuo kitų valdžios institucijų, draudė politikams dalyvauti komiteto veikloje, užtikrina komiteto narių apsaugą nuo kitų asmenų bei institucijų įtakos, numatė pakankamą komiteto sprendimų priėmimo skaidrumą, todėl įsteigtas Teisėjų skyrimo komitetas tik sustiprina teismų nepriklausomumo garantijas, o ne priešingai.

ESTT taip pat nematė problemos ir dėl Maltos teisės suteiktų plačių įgaliojimų Ministrui Pirmininkui, nes buvo numatyti pakankami saugikliai, jog jais nebūtų galima piktnaudžiauti. Pirma, Ministro Pirmininko diskrecija teikiant kandidatus buvo ribojama pačios Konstitucijos, kuri įtvirtino kandidatams keliamus reikalavimus, tad Ministras Pirmininkas negalėjo teikti teisėjo kandidatūros, kuri neatitiktų šių reikalavimų. Be to, 2016 m. reforma taip pat numatė pakankamus saugiklius tuo atveju, jei Ministras Pirmininkas nuspręstų ignoruoti Teisėjų skyrimo komiteto išvadas – tai buvo galima daryti tik pateikus motyvus bei apie tai informavus per visuomenės informavimo priemones. Tad kol laikomasi šių reikalavimų Ministro Pirmininko įgaliojimai nekelia pavojaus teismų nepriklausomumui.

Taigi, remiantis ESTT išaiškinimais apibendrinant galima pažymėti šiuos reikšmingus aspektus. Pirma, teisės aktų pataisos, kuriomis įsteigiama papildoma institucija, dalyvaujanti teisėjų skyrimo procese, nelaikytinos mažinančiomis teismų nepriklausomumo garantijas, jei yra užtikrinamos šios institucijos nepriklausomumas nuo bet kokios išorės kontrolės. Antra, plačių įgaliojimų suteikimas Ministrui Pirmininkui skiriant teisėjus yra galimas, jei teisės aktuose yra įtvirtinamos garantijos, kurios užtikrins saugiklius, neleisiančius piktnaudžiauti minėtaisiais įgaliojimais.

Itin daug dėmesio pastarųjų mėnesių ESTT praktikoje susilaukė Rumunija ir jos teisinis teismų nepriklausomumo ir nešališkumo reglamentavimas – ESTT didžioji kolegija net tris kartus šiuo aspektu vertino Rumunijos teisę. Dėmesio susilaukė Rumunijos atliktos reformos, kurios turėjo prisidėti prie kovos su korupcija bei užtikrinti skaidrumą teisingumo srityje. Atlikti šias reformas Rumunija įsipareigojo stodama į ES (Komisijos sprendimas nustatantis bendradarbiavimo..., 2006).

Pirmojoje byloje susiklostė situacija, kuomet buvo priimti Rumunijos teisės aktų pakeitimai, kurie išplėtė vyriausybės įgaliojimus. Pakeitimai numatė, jog vyriausybė laikinai gali paskirti institucijas, atsakingos už drausminės atsakomybės taikymą teisėjams ir prokurorams, vadovą nesilaikant teisės aktuose nustatytos įprastos skyrimo tvarkos (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. gegužės 18 d. sprendimas). ESTT pažymėjo, jog teismų nepriklausomumo reikalavimas reiškia, jog drausmę teisėjų kontrolę vykdančios institucijos neturi tapti politine priemone kontroliuoti teismų priimamus sprendimus ir todėl jos turi išlikti nepriklausomos, nešališkos, apsaugotos nuo išorės poveikio. Galiausiai buvo prieita prie išvados, jog minėti teisės aktų pakeitimai, kai vyriausybė nesilaikydama nustatytos skyrimo tvarkos gali laikinai paskirti už drausminę teisėjų ir prokurorų atsakomybę atsakingos institucijos vadovą, prieštarauja ES teisei ir pažeidžia teismų nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimus.

Kitas aspektas, analizuotas šioje byloje – specializuoto prokuratūros padalinio, skirto tirti teisėjų ir prokurorų teisės pažeidimus, teisėtumas. ESTT nurodė, jog tokio specializuoto padalinio įkūrimas gali būti pateisinamas, jei tam yra objektyvios priežastys, kurias galima patikrinti, o padalinio įkūrimas prisidės prie tinkamo teisingumo vykdymo. Tačiau nagrinėjamu atveju ESTT konstatavo, atsižvelgdamas į Rumunijos praktiką, jog šis specializuotas padalinys neprišėdavo prie tinkamo, geresnio teisingumo vykdymo, o buvo naudojamas kaip teisėjų spaudimo ir gąsdinimo priemonė, kuri leido itin paprastai pradėti tyrimus dėl teisėjų ir prokurorų tariamai padarytų teisės pažeidimų. Tad šiuo atveju specializuoto padalinio įkūrimas pažeidė teismų nepriklausomumą ir nešališkumą, nes neprišėdavo prie gero teisingumo vykdymo ir buvo naudojamas kaip politinio susidorojimo ir spaudimo priemonė.

Galiausiai, paskutinis šioje byloje nagrinėtas aspektas, aktualus teismų nepriklausomumo ir nešališkumo kontekste – teisėjų patraukimas asmeninėn atsakomybėn dėl jų padarytos klaidos nagrinėjant bylas. Nacionalinis reguliavimas įtvirtino abstrakčią ir bendrą bruožų „teismo klaidos“ sąvoką bei numatė, jog valstybę traukiant atsakomybėn dėl teisėjo padarytos klaidos šiame procese nėra leidžiama pasisakyti teisėjui dėl jo galimai padarytos klaidos. ESTT pažymėjo, jog plati „teismo klaidos“ sąvoka nepažeidžia teismų nepriklausomumo ir nešališkumo, nes jos platesnį išaiškinimą pateiks teismų praktika. Asmeninės teisėjų atsakomybės taikymas taip pat nekelia pavojaus teismų nepriklausomumui ir nešališkumui, kol tokia atsakomybė yra taikoma tik išimtiniais atvejais. Tačiau dėl situacijos, kuomet teisėjui

neleidžiama pasisakyti nagrinėjant valstybės atsakomybės klausimą, ESTT pažymėjo, jog tokia situacija gali kelti išorinį spaudimą teisėjui bei pažeisti jo teisę į gynybą. Todėl nacionaliniame reguliavime turi būti įtvirtintas draudimas išvadą dėl teisėjo klaidos buvimo, padarytą nagrinėjant valstybės atsakomybės klausimą, kai teisėjui nebuvo leista pasisakyti, taikyti vēlesnēse procedūrose pareiškus atgręžtinį ieškinį teisėjui dėl turtinės žalos atlyginimo.

Antrojoje byloje kilo klausimas dėl Konstitucinio Teismo ir bendrosios kompetencijos teismų santykio (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. gruodžio 21 d. sprendimas). ESTT vertino, ar aplinkybės, kai Konstitucinio Teismo sprendimai yra privalomi bendrosios kompetencijos teismui, o į Konstitucinį Teismą teisėjus skiria vykdomoji ir leidžiamoji valdžios, vykdomoji ir leidžiamoji valdžia taip pat turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, o už Konstitucinio Teismo sprendimų nesilaikymą bendrosios kompetencijos teismų teisėjams gali būti skiriama drausminė atsakomybė, nepažeidžia teismų nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimų. Pirma, ESTT pažymėjo, jog faktas, kad Konstitucinio Teismo sprendimai yra privalomi bendrosios kompetencijos teismams, neprieštaruoja ES teisei, kol yra užtikrinamas Konstitucinio Teismo nepriklausomumas.

Antra, aplinkybė, jog įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia yra atsakinga už Konstitucinio Teismo sudarymą, taipogi nepažeidžia teismų nepriklausomumo ir nešališkumo, jei po paskyrimo jiems nedaromas spaudimas, neduodami privalomi nurodymai. Rumunijos teisės aktai numatė pakankamą Konstitucinio Teismo teisėjų nepriklausomumo, nešališkumo apsaugos lygį. Trečia, ESTT taip pat nurodė, jog aplinkybė, kad ir leidžiamoji bei vykdomoji valdžios gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, neturi jokios neigiamos įtakos šio teismo nepriklausomumui. Ketvirta, aplinkybė, jog už Konstitucinio Teismo sprendimų nesilaikymą teisėjams gali kilti drausminė atsakomybė, nepažeidžia teismų nepriklausomumo, kol ji taikoma tik išimtiniais atvejais ir su teisėju nesiekiami politiška susidoroti ar jo kontroliuoti. Tačiau šiuo atveju ESTT konstatavo ES teisės pažeidimą, nes Rumunijos teisė bendrosios kompetencijos teisėjus leido patraukti drausminę atsakomybę visais atvejais, kai nesilaikoma Konstitucinio Teismo sprendimų, o ne tik išimtinėm situacijom dėl itin šiurkščių pažeidimų.

Trečiojoje byloje buvo nagrinėta problema, su kuria susidūrė Rumunijos teismai po to, kai ESTT priėmė aukščiau minėtą sprendimą dėl specializuoto prokuratūros padalinio, skirto tirti teisėjų ir prokurorų pažeidimus, įsteigimo (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m.

vasario 22 d. sprendimas). Konstitucinis Teismas pripažino, jog specializuoto prokuratūros padalinio įsteigimą bei veiklą reglamentuojantis reguliavimas neprieštaruja Konstitucijai, tačiau ESTT buvo pateikęs išaiškinimą, jog tai prieštaruja ES teisei. Šiuo atveju ESTT nurodė, jog pats faktas, kad teismams yra privalomi Konstitucinio Teismo priimti sprendimai, nepažeidžia jų nepriklausomumo, nebent iš bendrosios kompetencijos teismų yra visiškai atimama jurisdikcija vertinti, ar nacionalinės teisės nuostatos, kurios Konstitucinio Teismo buvo pripažinto neprieštaraujančios Konstitucijai, neprieštaruja ES teisei.

Nagrinėjamu atveju buvo pripažinta, jog Rumunijos bendrosios kompetencijos teismai neturėjo jokios jurisdikcijos vertinti, ar netaikyti tų teisės normų, kurios Konstitucinio Teismo buvo pripažintos neprieštaraujančios Konstitucijai, tačiau kurias bendrosios kompetencijos teismas laikė prieštaraujančioms ES teisei. Tad ESTT konstatavo, jog toks reguliavimas pažeidžia teismų nepriklausomumą ir kad teismai turi nesilaikyti aukštesnės instancijos teismų, įskaitant Konstitucinio Teismo, sprendimų, jei jie prieštaruja ES teisei. ESTT taip pat pažymėjo, jog teisėjas, taikęs ES teisę, o ne ES teisei prieštaraujantį Konstitucinio Teismo sprendimą, negali būti traukiamas drausminėn atsakomybėn.

Taigi, apibendrinant pastarąją ESTT praktiką dėl Rumunijos teismų nepriklausomumo ir nešališkumo galima išskirti šiuos aspektus. Pirma, teisėjų drausminę atsakomybę prižiūrinčios institucijos vadovas negali būti paskirtas nesilaikant įstatymuose numatytos jo skyrimo tvarkos. Antra, specializuoti prokuratūros padaliniai, tiriantys teisėjų ir prokurorų teisės pažeidimus, gali būti steigiami tik jei tai prisidės prie geresnio teisingumo vykdymo ir nebus naudojami kaip politinio susidorojimo priemonė. Trečia, teisėjų asmeninė atsakomybė gali būti taikoma tik išimtiniais atvejais, suteikiant teisėjui galimybę byloje pasisakyti. Ketvirta, įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios dalyvavimas sudarant Konstitucinio Teismo sudėtį nepažeidžia teismų nepriklausomumo ir nešališkumo ir Konstitucinio Teismo sprendimai gali būti privalomi bendrosios kompetencijos teismams. Penkta, bendrosios kompetencijos teismų teisėjus traukti drausminėn atsakomybėn dėl nesivadovavimo Konstitucinio Teismo sprendimais galima tik išimtiniais atvejais dėl šiurkščių pažeidimų. Šešta, bendrosios kompetencijos teismai turi nesivadovauti Konstitucinio Teismo praktika, kuri prieštaruja ES teisei.

3.2.2. Teisinsi tikrumas

Kaip buvo minėta – teisinis tikrumas yra teisinės valstybės principo sudedamoji dalis (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2019 m. sausio 30 d. sprendimas). Kitas principas – teisėtų lūkesčių apsaugos principas, kuris analizuojant LRKT praktiką buvo išskirtas kaip atskiras nuo teisinio tikrumo principo, ESTT praktikoje yra laikomas teisinio tikrumo principo sudedamąja dalimi. Anot ESTT, teisėtų lūkesčių apsaugos principas „kyla iš teisinio tikrumo principo (angl. *corollary of the principle of legal certainty*)“ (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. birželio 3 d. sprendimas). Teisinio tikrumo imperatyvas suponuoja tai, jog teisinis reguliavimas būtų aiškus, tikslus ir nuspėjamas. Tai ypač aktualu, kai teisinsi reguliavimas asmenims gali sukelti neigiamų padarinių (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. kovo 16 d. sprendimas). Kalbant apie teisinio reguliavimo aiškumą ir tikslumą – reguliavimas bus laikomas tikslu ir aiškiu tuomet, kai asmenys, kuriems taikomas atitinkamas teisinsi reguliavimas, patys galės tiksliai suprasti, kokios teisės ir pareigos jiems kyla bei derinti savo elgesį atsižvelgiant į tai (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. kovo 10 d.).

Teisinio reguliavimo nuspėjamumo kontekste ESTT yra nurodęs, jog valstybių narių institucijos teisės aktus turi priimti egzistuojant pagrįstiems ir objektyviems pagrindams (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1990 m. lapkričio 13 d. sprendimas). Nuspėjamumo aspektas taip pat draudžia teisinį reguliavimą taikyti retrospektyviai, o asmenų teisės ir pareigos turi būti vertinamos galiojančių teisės aktų kontekste. Nauji teisės aktai, esamų teisės aktų pakeitimai turi būti nukreipti griežtai tik į ateitį. Tačiau šį taisyklė nėra absoliuti. Valstybės narės gali numatyti, jog tam tikros nuostatos vis dėlto bus taikomos retrospektyviai, t. y. teisiniams santykiams ir situacijoms susiklosčiusiems dar iki tokių nuostatų įsigaliojimo, bet tokiu atveju kartu turi būti priimamos specialios normos, kurios reglamentuos teisės normos retrospektyvų taikymą (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. sausio 25 d. sprendimas).

Nuspėjamumo aspektas pasireiškia ir tuo, jog jis suponuoja reikalavimą valdžios institucijoms veikti efektyviai bei numatyti senaties terminus, taikomus teisės pažeidimams. ESTT nurodė, jog teisinio tikrumo principas draudžia valdžios institucijoms „neribotą laiką naudotis savo galiomis siekiant nutraukti teisės pažeidimus (angl. *to make indefinite use of their powers to put an end to an unlawful situation*)“ (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. sausio 27 d. sprendimas). Tokia ESTT pozicija koreliuoja su jau minėta EŽTT praktika, pagal kuria laike neapribojant prokurorų galių apskūsti teismo priimtą sprendimą yra pažeidžiamas teisinio tikrumo principas. Viena vertus, gali pasirodyti, jog ESTT išaiškinimas

dėl institucijų galių suvaržymų aiškinant ir nutraukiant teisės pažeidimus nėra logiškas, nes iš esmės sudaro galimybes asmenims gauti naudos iš jų neteisėtų veiksmų. Tačiau kita vertus, tai galima pateisinti tuo, jog neefektyvi bei nerezultatyvi institucijų veikla aiškinant ir nutraukiant teisės pažeidimus nėra pateisinama priežastis neribotą laiką grasinti galimomis teisinėmis pasekmėmis, it kokių Damoklo kardų, asmeniui, padariusiam teisės pažeidimą.

Kalbant apie teisinį tikrumą teisėtų lūkesčių apsaugos kontekste, šiuo principu galima remtis tik egzistuojant tam tikroms sąlygoms. Anot ESTT, teisėtų lūkesčių apsaugos principu galima remtis išpildžius tris sąlygas. Pirmą, iš patikimų ir autoritetinių šaltinių asmuo turėjo gauti tikslias, nedviprasmiškas ir pastovias garantijas. Antra, teisėtas asmens lūkestis turi kilti iš šių garantijų. Trečia, šios garantijos neturi prieštarauti galiojančioms teisės normoms (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. spalio 20 d. sprendimas). Aiškindamas šio principo apimtį ESTT, kaip ir teisinio tikrumo atveju, asocijuoja jį su teisinio reguliavimo nuspėjamumu ir pažymi, jog norint apsaugoti asmenų teisėtus lūkesčius reikia užtikrinti, jog pakeitus teisinį reguliavimą nenukentėtų asmenys, kurie iki tol buvo įgiję atitinkamas teises (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. liepos 11 d. sprendimas). Tačiau, kaip jau buvo analizuota Lietuvos praktikoje, teisėtų lūkesčių apsauga nereiškia, jog asmuo gali tikėtis, kad teisinis reguliavimas visą laiką išliks nepakitęs. Priešingai, ESTT nurodo, jog šis principas neįpareigoja valstybių narių teisinį reguliavimą išlaikyti nepakitusį (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. birželio 3 d. sprendimas).

Pastaraisiais mėnesiais ESTT priėmė net du itin svarbius sprendimus. Šie sprendimai svarbūs ne tik dėl to, jog juose ESTT pateikia „šviežiausius“ savo išaiškinimus dėl teisinio tikrumo apimties, ar jog juose nagrinėjami galimi teisinės valstybės principo pažeidimai. ESTT plenarinėje sesijoje išnagrinėjo dvi bylas, kurias inicijavo Vengrija bei Lenkija. Kalbant apie teisinės valstybės principo laikymąsi Vengrija ir Lenkija pastaraisiais metais daugeliui kelia neigiamas asociacijas dėl šio principo pažeidimų. Todėl ši situacija, kuomet šios valstybės kreipiasi į ESTT prašydamos panaikinti Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (ES, Euratomas) 2020/2092 dėl bendro Sąjungos biudžeto apsaugos sąlygų režimo (toliau – **Reglamentas 2020/2092**), kuris yra skirtas apsaugoti ES biudžetą nuo teisinės valstybės principo pažeidimų, yra verta išskirtinio dėmesio.

Viena iš argumentacijos linijų, kuria Vengrija grindė reikalavimą panaikinti Reglamentą 2020/2092 – teisinio tikrumo principo pažeidimas (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo

2022 m. vasario 16 d. sprendimas). Pirma, Vengrija teigė, jog pati „teisinės valstybės“ sąvoka nėra pakankamai konkreti, negalima pateikti konkretaš jos apibrėžimo ar aiškiai ir baigtiniu sąrašu išskirti visų teisinės valstybės principo elementų. Todėl dėl tokio teisinės valstybės principo neapibrėžtumo ateityje bus neįmanoma numatyti, kokioms situacijoms Reglamentas 2020/2092 galės būti pritaikytas.

Iš dalies Vengrijos pozicija nėra neteisinga. Taip, teisinės valstybės principo turinys yra platus, tačiau daugelį šio turinio elementų ESTT yra pakankamai detaliam išaiškinęs, todėl kilus teisinės valstybės principo pažeidimo klausimui dėl neginčijamų ir visuotinai pripažintų šio principo aspektų nebus susiduriama su teisinio tikrumo principo pažeidimais. Be to, Reglamentas 2020/2092 numato procedūrą, pagal kurią valstybei narei suteikiama galimybė ištaisyti teisinės valstybės principo pažeidimus prieš jai pradėdant taikyti priemones, kuriomis siekiama apsaugoti ES biudžetą. Todėl jei apsaugos priemonės būtų siekiama taikyti dėl teisinės valstybės principo pažeidimų, kurie galbūt nėra tokie aiškūs ir konkretūs, kurių valstybė narė galėjo ir nežinoti, tai iki apsaugos priemonių taikymo pradžios valstybė narė turėtų visas galimybes šiuos pažeidimus pašalinti ir išvengti apsaugos priemonių taikymo.

Antra, anot Vengrijos, Reglamente 2020/2092 numatyti pagrindai, kuriuos konstatavus galima laikyti, jog valstybė narė pažeidė teisinės valstybės principą, valstybėse narėse yra interpretuojami skirtingai, yra abstraktūs, suteikia itin plačią diskreciją Europos Komisijai ir Tarybai juos taikant. Trečia, Vengrija teigė, jog Reglamentas 2020/2092 numato galimybę prieš valstybę narę imtis apsaugos priemonių numatant nebaigtinį sąrašą pažeidimų, kurie Reglamento 2020/2092 kontekste būtų laikomi pažeidžiančiais teisinės valstybės principą, t. y. galimybę imtis priemonių prieš valstybę remiantis aiškiai nenurodytu pagrindu pažeidžia teisinio tikrumo reikalavimą. Be to, Vengrija pabrėžė, jog Reglamentas 2020/2092 apsaugos priemonės prieš valstybes nares leidžia taikyti net ir tuomet, kai teisinės valstybės principo pažeidimas nepadaro neigiamo poveikio ES finansiniams interesams, o egzistuoja vien tokio neigiamo poveikio rizika.

Ketvirta, Vengrijos nuomone, Reglamentas 2020/2092 neįtvirtina kriterijų, pagal kuriuos būtų galima įvertinti, ar valstybei narei pritaikytos apsaugos priemonės yra proporcingos. Penkta, Vengrija teigė, jog pagal Reglamentą 2020/2092 pritaikytos apsaugos priemonės gali būti nesusijusios su valstybės narės padarytu teisinės valstybės pažeidimu, t. y. Reglamentas

2020/2092 skirtas bausti valstybes nares už teisinės valstybės principo pažeidimus, o ne apsaugoti ES biudžetą.

ESTT atmetė šiuos Vengrijos argumentus. ESTT pažymėjo, jog teisinio tikrumo principas nedraudžia teisės aktuose naudoti abstrakčių sąvokų, taip pat nereikalauja teisės akte numatyti visas hipotetines situacijas ar galimybes, kaip reikėtų šias abstrakčias sąvokas interpretuoti. Be to, ESTT pabrėžė, jog Reglamente 2020/2092 išskirti teisinės valstybės principo elementai yra detaliam išanalizuoti ankstesnėje ESTT praktikoje. Atsižvelgiant į tai, Vengrijos pozicija dėl abstrakčios, neaiškios ir skirtingai interpretuojamos teisinės valstybės sąvokos yra nepagrįsta.

Tariamai aiškiai Reglamente 2020/2092 neapibrėžto pažeidimų sąrašo kontekste ESTT konstatavo, jog Reglamente 2020/2092 nurodytas pagrindas, leidžiantis konstatuoti teisinės valstybės principo pažeidimą susidarius „kitoms situacijoms arba institucijų elgesiui“, nėra laikytinas nebaigtiniu ar neišsamiu. Taip yra todėl, nes šią nuostatą reikia aiškinti kartu su kitomis Reglamento 2020/2092 nuostatomis, o tai suponuoja, jog pažeidimai turi būti susiję su teisinės valstybės principu, kaip jis suprantamas Reglamente 2020/2092. Todėl sistemiskai aiškinant šią nuostatą galimi identifikuoti, už kokius kitus pažeidimus valstybei narei galės būti pritaikytos priemonės, atitinkamai Europos Komisijai ir Tarybai suteikti įgaliojimai nelaikytini per plačiais. Taip pat, priemonių taikymas valstybei narei, kuomet egzistuoja rizika, jog bus pažeisti ES finansiniai interesai taipogi nepažeidžia teisinio tikrumo principo, nes priemonės gali būti taikomos tik esant aukštai rizikos tikimybei, jog numatomoje ateityje kils reali grėsmė ES finansiniams interesams, o tarp teisinės valstybės principo pažeidimo ir šios grėsmės turi būti tiesioginė sąsaja.

ESTT taip pat atmetė teiginius, jog Reglamentas 2020/2092 neįtvirtina kriterijų, leidžiančių įvertinti pritaikytų priemonių proporcingumą. ESTT teigimu Reglamentas 2020/2092 ne tik nurodo baigtinį sąrašą galimų taikyti priemonių, bet ir aiškiai nurodo, jog jos turi būti proporcingos pažeidimui, jo trukmei, sunkumui ir mastui. Todėl Reglamente 2020/2092 yra pakankamai aiškiai įtvirtintos galimos skirti sankcijos ir jų skyrimo tvarka.

Galiausiai, ESTT nesutiko su Vengrijos teigimu, jog Reglamentas 2020/2092 yra skirtas bausti valstybes nares, o ne apsaugoti ES biudžetą. ESTT atkreipė dėmesį, jog apsaugos priemonėms taikyti nepakanka fakto, jog valstybė narė pažeidė teisinės valstybės principą – yra būtina, jog šis pažeidimas paveiktų ar keltų riziką paveikti ES finansinius interesus. Tai atitinkamai paneigia faktą, jog Reglamento 2020/2092 pagrindinis tikslas yra

bausti valstybes nares už teisinės valstybės principo pažeidimus. ESTT taip pat pažymėjo, jog taikomos apsaugos priemonės gali būti nesusijusios su valstybės narės padarytais teisinės valstybės principo pažeidimais tik išimtiniais atvejais – tai galima daryti tik tuomet, kai apsaugos priemonių negalima pritaikyti susijusioje srityje, arba pritaikytos priemonės būtų akivaizdžiai neproporcingos siekiamiems tikslams, t. y. ES finansinių interesų apsaugai, užtikrinti. Taigi, pirmenybė apsaugos priemonių taikymui visada yra teikiama toms sritims, kurios yra susijusios teisinės valstybės principo pažeidimais.

Lenkijos byloje ginčijant Reglamentą 2020/2092 taipogi buvo paliestas Reglamento 2020/2092 suderinamumas su teisiniu tikrumu (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. vasario 16 d. sprendimas). Lenkija įrodinėjo, jog Reglamente 2020/2092 suteikiant daug diskrecijos Europos Komisijai ir Tarybai bei aiškiai nenurodant reikalavimų, kuriuos turi atitikti valstybė narė siekianti išlaikyti Europos Sąjungos finansavimą, buvo pažeistas teisinio tikrumo reikalavimas. Lenkija, kaip ir Vengrija, naudojo argumentus dėl „teisinės valstybės“ termino neapibrėžtumo bei jo aiškaus turinio nebuvimo, dėl Reglamente 2020/2092 abstrakčiai suformuotų teisinės valstybės principo pažeidimų bei nebaigtinio jų sąrašo. Tikriausiai nieko nenustebins ESTT išaiškinimas, nes juk ir pats A. Enšteinas yra sakęs, jog „didžiausia beprotybė yra nuolat darant tą patį tikėtis kitokių rezultatų“. Atitinkamai ESTT iš esmės tais pačiais argumentais, kuriais rėmėsi nagrinėdamas Vengrijos bylą, nesutiko su Lenkijos argumentais.

Taigi, apibendrinant šiuos du ESTT sprendimus galima daryti išvadą, jog Reglamentas 2020/2092 nepažeidžia teisinio tikrumo ir pačio teisinės valstybės principo bei buvo priimtas neviršijant Europos Sąjungai suteiktos kompetencijos, atitinkamai jį bus galima taikyti prieš valstybes, pažeidinėjančias teisinės valstybės principą. Na o kalbant apie šių sprendimų svarbą teisinio tikrumo principui, tai abstrakčių sąvokų naudojimas teisės aktuose nėra laikytinas šio principo pažeidimu, o plačios diskrecijos suteikimas institucijoms taip pat nepažeidžia teisinio tikrumo ir nuspėjamumo reikalavimo, jei yra aiškiai apibrėžtos tos diskrecijos ribos.

Išvados

- 1) Teisinės valstybės principo laikymasis – viena iš pagrindinių sąlygų, lemiančių ES sėkmę, augimą, ilgaamžiškumą. Jokia organizacija, kurios nevienija bendros vertybės, ilguoju laikotarpiu neturi ateities. Tuo tarpu teisinės valstybės principas, kuris yra bendras visoms ES valstybėms narėms, ir kuris savyje talpina eibę kitų principų, užtikrina, jog ES ir jos visos 27 valstybės narės galėtų koegzistuoti bendroje sistemoje.
- 2) EŽTT daro tiesioginę įtaką teisinės valstybės principo koncepcijai ESTT praktikoje. ESTT turi remtis EŽTK bei EŽTT praktika aiškindamas teisinės valstybės principo elementus, kurie atitinka EŽTK įtvirtintas teises. EŽTT daroma įtaka ESTT tik didelė, kadangi ES turi prisijungti prie EŽTK.
- 3) Ne vienoje ES valstybėje narėje, nekalbant apie Lenkiją ar Vengriją, susiduriama su teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principų pažeidimais. Yra situacijų, kuomet konstituciniai teismai priima sprendimus, kuriais palieka galioti ES teisei prieštaraujančias teisės normas, o tokiais konstitucinių teismų sprendimai tenka vadovautis žemesnių instancijų teismams, taip iš esmės juos pastatant į poziciją, kuomet tenka rinktis, ar nesilaikyti konstitucinių teismų priimtais ir jiems privalomais sprendimais, ar pažeisti ES teisę.
- 4) Teisės aktų pakeitimai, kuriais įsteigiamos papildomos institucijos, dalyvaujančios teisėjų skyrimo procese, nelaikytini pažeidžiančiais teismų nepriklausomumą ir nešališkumą, kol yra užtikrinamos tokių institucijų nepriklausomumas. Tuo tarpu institucijos, atsakingos už teisėjų drausminę atsakomybę, vadovai gali būti skiriami tik laikantis teisės aktuose nustatytos jų skyrimo procedūros draudžiant nuo jos nukrypti.
- 5) Specializuotų prokuratūros padalinių, skirtų tirti teisėjų ir prokurorų teisės pažeidimus, steigimas gali būti laikomas teismų nepriklausomumo ir nešališkumo garantijų pažeidimu, jei nėra laikomasi apsaugos priemonių leidžiančių užtikrinti, jog tokie padaliniai netaps politinio susidorojimo ir spaudimo priemone.
- 6) Abstrakčių sąvokų naudojimas teisiniame reguliavime neprieštarauja teisinio tikrumo principui, o susidūrus su tokiomis sąvokomis ar terminais jas reikia aiškinti sistemiškai viso aktualaus teisinio reguliavimo kontekste.
- 7) Reglamentas 2020/2092 priimtas nepažeidžiant teisinio tikrumo principo, todėl nėra pagrindo jį panaikinti. Atitinkamai, ESTT atsisakydamas pripažinti Reglamentą

2020/2092 neteisėtu leido ES skiriamą finansavimą susieti ir padaryti priklausomą nuo valstybės narės atitikimo teisinės valstybės principui.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Tarptautinės konvencijos, rekomendacijos ir kt.

1. Europos Tarybos statutas (1949). *Valstybės žinios*, 2002, 13-481.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

Europos Sąjungos reglamentai, direktyvos ir kt.

3. Komisijos 2006 m. gruodžio 13 d. sprendimas nustatantis bendradarbiavimo su Rumunija ir jos pažangos siekiant orientacinių tikslų teismų reformos ir kovos su korupcija srityse patikrinimo mechanizmą. *OL L 354*, p. 56.
4. Europos Sąjungos sutartis (2009). *OL C 326*, p. 13.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2009). *OL C 326*, p. 391.
6. Europos komisijos 2014 m. kovo 11 d. komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Naujos ES priemonės teisinei valstybei stiprinti.
7. Europos Komisijos 2021 m. liepos 20 d. komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. 2021 m. teisinės valstybės principo taikymo ataskaita.

Konstitucija, kodeksai, įstatymai

8. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
9. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.

Specialioji literatūra

10. Spurga, S. (2009). *Europos Sąjungos plėtra ir integracija*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
11. Jarašiūnas, E. ir Jankauskas, K. ir Abramavičius, A. ir Mekaitė, R. ir Sakalauskaitė, R. ir Šileikis, E. ir Zubkienė, V. (red.) (2010). *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.
12. Merkevičius, R. (2010a). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, 83-99.
13. Merkevičius, R. (2010b). Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, 63-82.
14. Liebman, M. (2011). Who the judge ate for breakfast: on the limits of creativity in animal law and the redeeming power of powerlessness. *Animal law*, 18, 133-150.
15. Kargaudienė, A. (2013). Teisėtų lūkesčių (apsaugos) principas. Iš: Mesonis, G. (2013). *Viešosios teisės raida: de jure ir de facto problematika*. Vilnius: Leidykla MES, 126-140.
16. Pažereckaitė, G., Vienažindytė, J. (2014). Žmogaus teisių apsauga Europoje ir Europos Sąjungos prisijungimas prie Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos. *Teisė*, 92, 109-125.
17. Cherubini, F. (2015). The Relationship Between the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights in the View of the Accession. *German Law Journal*, 16(06), 1375-1386.

18. Gedminaitė, A. (2016). *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
19. Jarašiūnas, E. (2017). Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 24(1), 6-34.
20. Magen, A., Pech, L. (2018). The rule of law and the European Union. In: May, C., and Winchester, A. (ed.) (2018). *Handbook on the Rule of Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 235-256.
21. Crabit, E. (2019). Developing the EU rule of law policy. *Rule of Law in Europe. Perspectives from practitioners and academics*, p. 86-90 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ejtn.eu/PageFiles/16144/2019-056-RoL%20Manual-170x240-WEB_FINAL.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
22. Jokšas, D., Katiševskaja, E. (2021). Kodėl administraciniam procesui (ne)reikalinga kasacija? *Teisės mokslo pavasaris 2021*, 211-234.
23. Spano, R. (2021). Teisės viešpatavimas kaip Europos žmogaus teisių konvencijos kelrodis - Strasbūro Teismas ir teisėjų nepriklausomumas. *Teisė*, 199, 8-30.
24. EU accession to the ECHR [interaktyvus] (modifikuota 2022-01-01). Prieiga per internetą: [https://www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/accession-of-the-european-union-to-the-european-convention-on-human-rights#:~:text=1%20October%202020\),The%20CDDH%20ad%20hoc%20negotiation%20group%20\(%E2%80%9C47%2B1%E2%80%9D,and%20via%20video%2Dconference](https://www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/accession-of-the-european-union-to-the-european-convention-on-human-rights#:~:text=1%20October%202020),The%20CDDH%20ad%20hoc%20negotiation%20group%20(%E2%80%9C47%2B1%E2%80%9D,and%20via%20video%2Dconference) [žiūrėta 2022 m. balandžio 14 d.].

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismas

25. *Golder v. the United Kingdom* [ECHR], No. 4451/70, [1975-02-21].
26. *Engel and Other v. the Netherlands* [ECHR], No. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, [1976-06-08].
27. *Bellet v. France* [ECHR], No. 23805/94, [1995-12-04].
28. *Amuur v. France* [ECHR], No. 19776/92, [1996-06-25].
29. *Georgiadis v. Greece* [ECHR], No. 21522/93, [1997-05-29].
30. *Matthews v. the United Kingdom* [ECHR], No. 24833/94, [1999-02-18].
31. *Brumarescu v. Romania* [ECHR], No. 28342/95, [1999-10-28].
32. *J.S. and A.S. v. Poland* [ECHR], No. 40732/98, [2005-05-24].
33. *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [ECHR], No. 45036/98, [2005-06-30].
34. *Nelyubin v. Russia* [ECHR], No. 14502/04, [2006-11-02].
35. *Andrejeva v. Latvia* [ECHR], No. 55707/00, [2009-02-18].
36. *Medvedyev and Others v. France* [ECHR], No. 3394/03, [2010-03-29].
37. *Sabeh El Leil v. France* [ECHR], No. 34869/05, [2011-06-29].
38. *Sabri Gunes v. Turkey* [ECHR], No. 27396/06, [2012-06-29].
39. *Fabris v. France* [ECHR], No. 16574/08, [2013-02-07].
40. *Bogdel v. Lithuania* [ECHR], No. 41248/06, [2013-11-23].
41. *Belane Nagy v. Hungary* [ECHR], No. 53080/13, [2015-02-10].

42. *Belane Nagy v. Hungary* [ECHR], No. 53080/13, [2016-12-13].
43. *Panorama Ltd and Miličić v. Bosnia and Herzegovina* [ECHR], No. 69997/10; 74793/11, [2017-07-25].
44. *Zubac v. Croatia* [ECHR], No. 40160/12, [2018-04-05].
45. *Guomundur Andri Astraosson v. Iceland* [ECHR], No. 26374/18, [2020-12-01].
46. *Melgarejo Martinez de Abellanosa v. Spain* [ECHR], No. 11200/19, [2021-12-14].

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

47. *Roland Rutili* [ESTT]. Nr. 36-75, [1975-10-28]. ECLI:EU:C:1975:137.
48. *Les Verts* [ESTT], Nr. 294/83, [1986-04-23]. ECLI:EU:C:1986:166.
49. *The Queen prieš Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte FEDESA ir kt.* [ESTT], Nr. C-331/88, [1990-11-13]. ECLI:EU:C:1990:391.
50. *Wils prieš Parlamentą* [ESTT], Nr. F-105/05, [2007-07-11]. ECLI:EU:F:2007:128.
51. *Heinrich* [ESTT], Nr. C-345/06, [2009-03-10]. ECLI:EU:C:2009:140.
52. *McB.* [ESTT], Nr. C-400/10 PPU, [2010-10-05]. ECLI:EU:C:2010:582.
53. *Opinion pursuant to Article 218(11) TFEU* [ESTT]. Nr. 2/13, [2014-12-08]. ECLI:EU:C:2014:2454.
54. *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* [ESTT], Nr. C-64/16, [2018-02-27]. ECLI:EU:C:2018:117.
55. *Minister for Justice and Equality* [ESTT], Nr. C-216/18 PPU, [2018-07-25]. ECLI:EU:C:2018:586.
56. *Stavytskyi prieš Tarybą* [ESTT], Nr. T-290/17, [2019-01-30]. ECLI:EU:T:2019:37.
57. *A.K.* [ESTT], Nr. C-585/18, C-624/18, C-625/18, [2019-11-19]. ECLI:EU:C:2019:982.
58. *Banco de Santander* [ESTT], Nr. C-274/14, [2020-01-21]. ECLI:EU:C:2020:17.
59. *Openbaar Ministerie* [ESTT], Nr. C-354/20 PPU, C-412/20 PPU, [2020-12-17]. ECLI:EU:C:2020:1033.
60. *A.B. ir kt.* [ESTT], Nr. C-824/18, [2021-03-02]. ECLI:EU:C:2021:15.
61. *Repubblika* [ESTT], Nr. C-896/19, [2021-04-20]. ECLI:EU:C:2021:311.
62. *Asociația "Forumul Judecătorilor din România"* [ESTT], Nr. C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19, C-397/19, [2021-05-18]. ECLI:EU:C:2021:393.
63. *Jumbocarry Trading* [ESTT], Nr. C-39/20, [2021-06-03]. ECLI:EU:C:2021:435.
64. *Rosca v Commission* [ESTT], Nr. T-434/19, [2021-10-20]. ECLI:EU:T:2021:717.
65. *IS* [ESTT], Nr. C-564/19, [2021-11-23]. ECLI:EU:C:2021:949.
66. *Euro Box Promotion ir kt.* [ESTT], Nr. C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19, C-840/19, [2021-12-21]. ECLI:EU:C:2021:1034.
67. *Minister Sprawiedliwości* [ESTT], Nr. C-55/20, [2022-01-13]. ECLI:EU:C:2022:6.
68. *VYSOČINA WIND* [ESTT], Nr. C-181/20, [2022-01-25]. ECLI:EU:C:2022:51.
69. *RS* [ESTT], Nr. C-430/21, [2022-02-22]. ECLI:EU:C:2022:99.
70. *Openbaar Ministerie* [ESTT], Nr. C-562/21 PPU, C-563/21 PPU, [2022-02-22]. ECLI:EU:C:2022:100.
71. *Komisija prieš Ispaniją* [ESTT], Nr. C-788/19, [2022-01-27]. ECLI:EU:C:2022:55.
72. *Vengrija prieš Parlamentą ir Tarybą* [ESTT], Nr. C-156/21, [2022-02-16]. ECLI:EU:C:2022:97.
73. *Lenkija prieš Parlamentą ir Tarybą* [ESTT], Nr. C-157/21, [2022-02-16]. ECLI:EU:C:2022:98.

74. *BSEF prieš Komisiją* [ESTT], Nr. T-113/20, [2022-03-16]. ECLI:EU:T:2022:142.
75. *Autoriteit Persoonsgegevens* [ESTT], Nr. C-245/20, [2022-03-24]. ECLI:EU:C:2022:216.
76. *Getin Noble Bank* [ESTT], Nr. C-132/20, [2022-03-29]. ECLI:EU:C:2022:235.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 106-2381.
78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 42-1345.
79. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 80-2423.
80. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 5-143.
81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 62-2276.
82. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 107-3885.
83. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 53-2361.
84. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.
85. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 131-4743.
86. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819.
87. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
88. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 72-2865.
89. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 76-3018.
90. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 96-3891.
91. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549.
92. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 150-6106.
93. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-6860.
94. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 19-938.
95. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 73-3679.
96. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 478.

97. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas. TAR, 4467.
98. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas. TAR, 5321.
99. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas. TAR, 3692.
100. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. gegužės 4 d. nutarimas. TAR, 7217.
101. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. spalio 11 d. nutarimas. TAR, 16105.
102. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas. TAR, 2373.
103. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas. TAR, 3464.
104. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas. TAR, 6411.
105. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas. TAR, 18747.

Kiti šaltiniai

106. ES sutarties 2 straipsnyje išvardytų vertybių apsauga ES. [interaktyvus] (modifikuota 2021-10-01). Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lt/sheet/146/es-sutarties-2-straipsnyje-isvardytu-vertybiu-apsauga-es> [žiūrėta 2022 m. balandžio 13 d.].
107. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights (2021a) [interaktyvus] (modifikuota 2021-12-31). Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_eng.pdf [žiūrėta 2022 m. balandžio 18 d.].
108. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights (2021b) [interaktyvus] (modifikuota 2021-12-31). Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf [žiūrėta 2022 m. balandžio 18 d.].

SANTRAUKA

Teisinės valstybės principas pagal ESTT jurisprudenciją

Deividas Jokšas

Magistro darbe analizuojamas teisinės valstybės principas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje, o kaip pagalbinių šaltinių nagrinėjama ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, mokslininkų išvados. Teisinės valstybės principas – viena iš kertinių Europos Sąjungos vertybių. Nagrinėjant šią magistro darbo temą teisinės valstybės principas analizuotas per dvi jo sudėtines dalis: teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principą bei per teisinio tikrumo principą.

Darbe analizuojama teisinės valstybės principo elementų, teismų nepriklausomumo ir nešališkumo bei teisinio tikrumo, išskyrimą lėmė padidėjęs dėmesys skiriamas šiems principams paskutinio meto Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. Teismų nepriklausomumo ir nešališkumo pažeidimai Vengrijoje ir Lenkijoje plačiai nuskambėjo visoje Europos Sąjungoje. Tačiau pastarųjų metų Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika rodo, jog su problemomis šioje srityje susiduria ir kitos Europos Sąjungos valstybės narės ir kad potenciali teisinės valstybės principo krizių grėsmė gali neapsiriboti tik keliomis valstybėmis narėmis. Atsižvelgiant į esamas teisinės valstybės principo krizes, bei egzistuojant galimybei, jog panaši situacija gali užsimegzti ir kitose valstybėse narėse, Europos Sąjunga įtvirtino mechanizmą, kuris turėtų apsaugoti Europos Sąjungos finansinius interesus sustabdant Europos Sąjungos lėšų teikimą valstybėms, kurios pažeidžia teisinės valstybės principą. Kad ir kaip ironiškai skambėtų, tačiau tokio mechanizmo priėmimas sukėlė abejonių, ar jis pats yra suderinamas su teisinės valstybės principu – principu, nuo kurio pažeidimų ir turėjo būti apsaugoti Europos Sąjungos finansiniai interesai.

SUMMARY

Principle of the Rule of Law According to the Jurisprudence of the EUCJ

Deividas Jokšas

This master thesis provides analysis of the principle of rule of law according to the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union, and as auxiliary sources the practice of both the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the European Court of Human Rights is analysed, as well as findings of scientists. Rule of law – one of the core values on which the European Union is founded. In analysing this master's thesis, the principle of the rule of law is analysed through two of its components: the principle of judicial independence and impartiality, and the principle of legal certainty.

The separation of the elements of the rule of law, judicial independence and impartiality, and the principle of legal certainty, analysed in the work is determined by the increased attention to those principles in the recent case law of the Court of Justice of the European Union. Breaches of judicial independence and impartiality in Hungary and Poland are widely known in the whole European Union. However, the case law of the Court of Justice of the European Union in recent years shows that other Member States of the European Union also face problems in this area and that the potential threat of rule of law crises may not be limited to only a few Member States. In view of the current crises of the rule of law, and the possibility that this situation may arise in other Member States, the European Union has put in place a mechanism to protect the European Union's financial interests by suspending the provision of European Union funds to countries in breach of the rule of law. As ironic as it may sound, the adoption of such a mechanism has raised doubts as to whether it is itself compatible with the rule of law, a principle from which's violations the financial interests of the European Union had to be protected.